

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Sandra Babić

Socialni kapital v krizni situaciji

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Sandra Babić

Mentorica: izr. prof. dr. Hajdeja Iglíč

Socialni kapital v krizni situaciji

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

ZAHVALA

Iskreno se zahvaljujem mentorici profesorici dr. Hajdeji Iglíč, ki me je nenehno navdihovala in mi nudila dragocene predloge in nasvete. Brez profesoričinih skrbnih smernic, neskončnega potrpljenja in spodbude tega cilja zagotovo ne bi bilo možno doseči. Poleg tega pa sem skozi profesoričina navodila prišla do dragocenih spoznanj, ne samo v akademskih študijah, ampak tudi v življenju.

Včasih naša luč ugasne in nam jo vnovič prižge iskra druge osebe. Vsak izmed nas ima razlog, da se z globoko hvaležnostjo spomni tistih, ki so v nas prižgali plamen. Tega je nesebično vsakič znova prižigal fant Marjan, ki je po sili razmer moral sodelovati pri nastanku moje diplomske naloge. Ljubezen mojega življenja, hvala.

Vse, kar sem, dolgujem mami Anici in iz tega razloga diplomsko delo posvečam njej.

Socialni kapital v krizni situaciji

Namen diplomske naloge je raziskati, kaj se dogaja s socialnim kapitalom v kriznih situacijah. Torej, ključno vprašanje diplomske naloge teži k ugotovitvam, ki bi pojasnile, kaj se zgodi s socialnim kapitalom, ko se skupnost sreča s krizno situacijo, kot je na primer teroristični napad. Diplomska naloga je razdeljena na dva dela, pri čemer znotraj teoretičnega okvirja pojasnimo, kaj predstavlja pojem socialnega kapitala, kdo so ključni avtorji in kakšen je vpliv kriznih situacij na socialni kapital. V drugem delu, tj. znotraj empiričnega okvirja se ukvarjamo s primerjavo štirih kriznih situacij: Norveškega terorističnega napada, ki ga je izvršil Anders Breivik leta 2011 in francoskega terorističnega napada na uredništvo satiričnega časopisa Charlie Hebdo januarja 2015 ter NATO bombardiranja ZRJ leta 1999 in francoskega terorističnega napada novembra 2015. Metodološki pristop, ki smo ga za raziskovanje izbrali, se je naslanjal na metodo razlik, ki jo je oblikoval John Stuart Mill. S to metodo smo iskali tiste razlike med državami, ki bi pojasnile različne vplive na socialni kapital v krizni situaciji. Bistvene ugotovitve pojasnjujejo, da so stopnja socialnega kapitala, odziv političnih vodij, etnična in religijska pripadnost storilca ter razvitost socialnih omrežij in interneta bistvene za razlago različnih stanj socialnega kapitala v primerjanih državah.

Ključne besede: socialni kapital, krizne situacije, krizno upravljanje, internet, socialna omrežja.

Social capital in crisis situations

The intention of this thesis is to do a research on what is happening with social capital in critical situations. Therefore, the key question of the thesis strives to explain what happens to social capital when a community faces a critical situation such as terrorist attack. The diploma consists of a theoretical section, in which the concept of social capital, key authors and the impact critical situations have on social capital are explained. The empirical section reveals four critical situations: on one hand Norwegian terrorist attacks committed by Anders Breivik in 2011 and French terrorist attack on satirical newspaper Charlie Hebdo and on the other hand NATO attacks on Federal republic of Yugoslavia and French terrorist attack in Paris in November 2015. Our methodological approach rests against the method of difference, created by John Stuart Mill. Using this method we looked for differences between the compared countries, which would explain the different impacts on social capital in different countries. Significant findings show the level of social capital, the reaction of political leaders, ethnic and religious affiliations of the perpetrators and the development of social networks and the internet explain different states of social capital in compared countries.

Keywords: social capital, critical situations, crisis management, internet, social networks.

KAZALO

1 UVOD	6
1.1 Socialni kapital v kriznih situacijah.....	8
1.2 Namen, cilji in raziskovalna vprašanja	9
1.3 Struktura naloge.....	9
1.4 Raziskovalne metode in tehnike / Metodološki pristop k empirični analizi.....	10
2 TEORETIČNI OKVIR.....	10
2.1 Socialni kapital	10
2.2 Ključni avtorji.....	11
2.3 Vpliv kriznih situacij na socialni kapital	13
3 METODOLOGIJA.....	15
4 EMPIRIČNI DEL.....	16
4.1 Primerjava 1: FR in NO.....	17
4.1.1 Analiza socialnega kapitala tekom krizne situacije na Norveškem	17
4.1.2 Analiza socialnega kapitala tekom krizne situacije napada na Hebdo.....	19
4.1.3 Primerjava analiz Breivik in Hebdo.....	20
4.1.4 Zaključek 1. primerjalne analize.....	25
4.2. Primerjava 2: Zvezna republika Jugoslavija in FR.....	26
4.2.1 Analiza socialnega kapitala tekom NATO bombardiranja Srbije leta 1999.....	27
4.2.2 Spletni konflikt.....	27
4.2.3 Internet in potrebe, ki v času vojne rastejo	28
4.2.4 Analiza socialnega kapitala tekom terorističnega napada na Pariz novembra 2015	33
4.2.5 Primerjalna analiza srbskega in francoskega primera.....	35
4.2.6 Zaključek 2. primerjalne analize.....	36
5 SKLEP.....	37
6 LITERATURA.....	42

1 UVOD

Če obstaja skupnost, morata obstajati tudi svoboda in varnost. Ko sta zagotovljeni ti dve sestavini, lahko skupnost živi svoje življenje in tako ljudje postanejo dovolj svobodni in obenem varni, da začnejo komunicirati. V moderni družbi, ki je vsakodnevno soočena z novimi kriznimi situacijami, se pojem svobodne in varne skupnosti postavi pod vprašaj. Danes smo priča različnim kriznim situacijam, od okoljskih katastrof, naravnih nesreč, do ekonomskih, političnih in socialnih kriznih situacij. Poleg vseh naštetih pretenj, nas mediji v zadnjem času zasipavajo z novicami o novih terorističnih napadih, zlasti na starem kontinentu, kar odkriva vedno večjo ranljivost evropske demokratične prakse. Problem v krizni situaciji z vidika skupnosti predstavljajo ravno pomanjkanje občutka varnosti in pojavljanje razpok v družbenem tkivu.

Problem nastane, ko svobodo kot ključni element delovanja družbe omejimo na način, da na ulicah vlemest opazujemo oboroženo vojsko, ki iz razloga večje varnosti omejuje našo svobodo. V tem kontekstu je relevantno proučevati socialni kapital, ki predstavlja funkcionalna sredstva, vključno s fizičnim in človeškim kapitalom, ki so potrebna za učinkovito uresničevanje človekovih potreb. Socialni kapital je tisti, ki državljanom omogoča lažje reševanje kolektivnih problemov, tudi takšnih, ki so povezani s kriznimi situacijami. Predpostavljamo, da v primeru uresničenih funkcionalnih sredstev, socialni kapital v kriznih situacijah lahko vzdrži. Iz tega razloga smo si postavili vprašanje, kaj se dogaja s socialnim kapitalom v kriznih situacijah, kar bomo raziskovali v sklopu empiričnega dela. Po Robertu D. Putnamu je za ljudi bolje, če sodelujejo, pri čemer vsak doprinaša k rešitvi s svojim deležem. Preučevanje socialnega kapitala v kriznih situacijah pomeni tudi preučevanje zavesti moderne družbe, in sicer z omogočanjem resursov, s katerimi je možno premagati manipulacijo in ustrahovanje v različnih kriznih situacijah. Diplomaska naloga se bo v prvi vrsti ukvarjala s socialnim kapitalom oziroma postavljala vprašanje, kaj se dogaja s socialnim kapitalom v kriznih situacijah.

Raziskali bomo štiri konkretne primere socialnega kapitala v krizni situaciji, pri čemer se bomo pri prvem paru kriznih situacij – terorističnih napadih na Norveškem leta 2011 in v Franciji januarja leta 2015- osredotočali na stanje socialnega kapitala po terorističnem napadu, v drugem paru primerov – teroristični napad v Franciji novembra leta 2015 in NATO-ovo bombardiranje Zvezne republike Jugoslavije leta 1999 - pa se bomo osredotočili na vlogo družbenih omrežij oziroma interneta za socialni kapital v krizni situaciji. Ko gre za primerjavo med Francijo in Norveško, je jasno da je Norveška v celi zgodbi imela bolj

pozitiven izid. Nedvomno je na Norveškem posledica terorističnega napada okrepila socialni kapital, medtem ko je v Franciji posledica bila še večja ošibitev socialnega kapitala. Pri primerjavi drugega para kriznih situacij - Francije in ZRJ - je slednja doživela na internetu porast socialnega kapitala; z oblikovanjem šibkih in kasneje tudi močnih vezi. Čeprav je cel svet podpiral Francijo v času terorističnih napadov, se čutijo posledice teh; strah pred vsem in vsemi. Socialni kapital v kriznih situacijah je torej precej zapleten pojav, ni vse tako črno-belo, kot se na prvi pogled zdi. Za lažje razumevanje se ozrimo na teorijo – kaj je to socialni kapital, kdo so ključni avtorji in kaj se dogaja s socialnim kapitalom v kriznih situacijah.

Obstaja veliko definicij socialnega kapitala. Vsaka teorija socialnega kapitala razpravlja o socialnih agentih, virih, in o odnosih med agenti, razlikujejo pa se v smislu, kateri aspekt poudarjajo, katero terminologijo uporabljajo, na katero splošno paradigmo se zanašajo v okviru raziskovanja. Teorije se razlikujejo tudi po tem, ali poudarjajo posamezne agente ali kolektivne/kooperativne agente (družine, razrede, organizacije, soseske, države) kot »lastnike« socialnega kapitala. Viri so drugi najpomembnejši aspekt socialnega kapitala, in ti se lahko razlikujejo v širšem smislu: finančnem, kulturnem, psihološkem, socialnem, političnem. Tretja komponenta vključuje odnose med agenti. To je osrednja ideja koncepta socialnega kapitala, saj pomaga razlikovati med različnimi definicijami. Sledi, da je socialni kapital lahko omejen bolj ali manj na zaprta omrežja (na razred, družino, posameznika) ali pa ima lahko učinke onkraj vidnih omrežij posameznika in kolektivnih agentov (naselja, mesta, države). Koncept socialnega kapitala je bil prvič omenjen leta 1916, ki pravi, da se socialni kapital nanaša na opredmetene snovi, ki veljajo za večino ljudi v njihovem vsakdanjem življenju: to je kooperativnost, tovarištvo, sočutje in socialni odnosi med posamezniki in družinami, ki tvorijo socialno enoto (Ignjatović 2012). V 80. letih prejšnjega stoletja se je začela nova faza razvoja koncepta, pri čemer sta epistemološki preskok naredila Pierre Bourdieu in James S. Coleman. Tretja in najpomembnejša faza pa predstavlja nastop Putnamovih besedil, pri čemer je popularnost v javnih in akademskih diskusijah koncepta socialnega kapitala sledila po objavi njegove knjige *Bowling Alone*.

Torej, definicijam omenjenih treh avtorjev je skupno predstavljanje socialnega kapitala kot zelo specifične lastnosti družbe, ki posameznikom in družbenim omrežjem omogoča medsebojno zaupanje in povezovanje (Ignjatović 2012).

1.1 Socialni kapital v kriznih situacijah

Proučevanje problema kriznih situacij, kot je terorizem, bi sodilo v različna področja, ampak skupnost je najbolj znana oblika problema kriznih situacij. Tako nacionalna kot mednarodna skupnost utрпи šok, ki ga terorizem ali ekstremisti povzročijo in mnogo teh nacij izgubi zaupanje v svojo skupnost. Socialni kapital skupnosti merimo s pojmom bližine, ki jo člani med seboj čutijo in s pojmom zaupanja, ki je med njimi. Neguje potencialno vrednost skupine v času osebne ali kolektivne krize in lahko deluje kot pokazatelj varnosti in zaščite članov skupnosti. Po Robertu D. Putnamu (2000) obstaja dve vrsti socialnega kapitala, povezujoči in premoščujoči. Povezujoči je socialni kapital, ki obstaja med prijatelji in podobno mislečimi člani skupnosti, medtem ko premoščujoči socialni kapital govori o odnosih in omrežjih, ki se oblikujejo med člani, ki se razlikujejo po mišljenju, pričakovanjih in perspektivi. V glavnem večina delujočih skupnosti posedujejo mero povezujočega socialnega kapitala v vzpostavljenih omrežjih, ampak je premoščujoči tisti, ki zagotavlja bogastvo in moč katerikoli skupnosti. V globalni skupnosti, ki je raznolika, je potreba po takih vrstah odnosov očitna. Glede na rečeno, nas ne sme čuditi dejstvo, da so ravni varnosti in zaščite članov višje v skupnosti, ki ima višji nivo socialnega kapitala in ne višji nivo nadzora. Bolj, ko se ljudje zavedajo in razumejo en drugega ter so pripravljani sodelovati med seboj, bolj varno bo (Brown 2001). Torej, krizna situacija lahko povzroči bodisi erozijo bodisi še večjo stabilnost socialnega kapitala. Rezultat po kriznem dogodku je odvisen od družbenih pogojev, odziva družbe in vodij. V družbi, kjer je socialni kapital že oslavljen, obstaja velika nevarnost poslabšanja situacije. Krizna situacija lahko pripelje do še večje erozije. Po Pierru Bourdieuju reprodukcija socialnega kapitala predpostavlja nenehno prizadevanje družabnosti, neprekinjeno vrsto izmenjav, v katerih se prepoznavanje teh nenehno uveljavlja in potrjuje (Bornstein 2003).

Če je zaupanje eden izmed temeljev socialnega kapitala, je potem erozija zaupanja prav gotovo pomembna v kriznih situacijah. Pomanjkanje zaupanja v družbi zmanjša vključevanje posameznikov v družbo. V tem smislu se socialni kapital šibi, kar pomaga ekstremistom pri doseganju cilja, ki pa je oddaljevanje državljanov od vlade in od drugih državljanov, pri čemer se izpostavlja osebna varnost pomembnejša kot kolektivna dobrobit. Po drugi strani pa krizne situacije lahko delujejo pozitivno na socialni kapital in njegove zmožnosti še povečajo. Kooperativna drža, ki jo člani skupnosti lahko zavzamejo, spodbuja funkcionalne rešitve, ki lahko civilno družbo dvignejo nad krizo. Dejstvo je, da skupnosti in narodi, ki se soočijo s krizno situacijo, redko pokažejo mero modrosti v izredni situaciji. Socialni kapital je v teh

primerih lahko luč, ki vodi skupnosti v soočenje s krizno situacijo in pravilen odziv. Skupnosti daje moč, da sprejme svojo ranljivost, se sooči s strahom in ga premaga.

V prvem delu bomo analizirali socialni kapital na dveh povsem nasprotno diametralnih primerih: obravnavali bomo odziv Norveške na Breivikov pokol in odziv Francije na napad na satirični časopis Charlie Hebdo. Potem bomo pojem socialnega kapitala prenesli na internet in socialna omrežja ter s časovno distanco primerjali vpliv interneta in družbenih omrežij na socialni kapital v letu 1991, ko je Srbija preživljala NATO agresijo in v letu 2015, ko je Francijo konec leta pretresel teroristični napad.

1.2 Namen, cilji in raziskovalna vprašanja

Diplomsko delo naslavlja problematiko socialnega kapitala v času kriznih situacij. Te nedvomno vplivajo na socialni kapital in sicer na način, da ga bodisi krepijo bodisi šibijo, pri čemer naj bi bil izid v veliki meri odvisen od družbenih pogojev, načina upravljanja s krizno situacijo in vlogo komunikacijskih omrežij.

V današnjem globalnem svetu se razvite družbe spopadajo z izzivi, ki prihajajo tako od zunaj kot od znotraj. Pri tem gre za krizne situacije, do katerih prihaja zaradi spopadov med različnimi verskimi skupnostmi, terorističnih napadov, vojn, naravnih in okoljskih katastrof, ekonomskih kriz, itd.

1.3 Struktura naloge

V nalogi bomo izhajali iz teorij socialnega kapitala in doslej opravljenih študij spreminjanja socialnega kapitala v času kriznih situacij. Argumente o vplivu kriznega upravljanja na socialni kapital bomo preverili s primerjavo med dvema primeroma krizne situacije. Prvi primer predstavlja Breivikov napad na Oslo in Utoyo, drugi primer pa napad na satirični časopis Charlie Hebdo v Parizu. Primera smo izbrali zato, ker sta Francija in Norveška izpeljali krizno upravljanje na zelo različna načina. Ob tem bomo dokazovali, da je Norveška primer dobro izpeljanega upravljanja, ki je s svojo solidarnostjo in humanostjo povezala ljudi, medtem, ko lahko v francoskem primeru govorimo o slabem kriznem upravljanju.

V drugem delu diplomske naloge se bomo posvetili argumentu o vlogi komunikacijskih omrežij, še posebej svetovnega spleta. Pri tem bomo analizirali teroristični napad v Parizu leta 2015 in bombardiranje Beograda v letu 1999. Izbor kriznih situacij, ki sodita v različna časovna obdobja, je ponovno namenjen primerjavi med kontrastnima primeroma, s katero želimo opozoriti na vlogo svetovnega spleta pri krepitvi socialnega kapitala na nacionalni ravni. Glavni zorni kot, iz katerega bomo izhajali, je časovna distanca; kako so se leta 1999

ljudje povezovali prek SezamPro-ja, ozirajoč se na dejstvo, da takrat internet še ni bil v tako široki uporabi kot danes oziroma kako so se ljudje povezovali prek družbenih mrež po napadu v Parizu.

1.4 Raziskovalne metode in tehnike / Metodološki pristop k empirični analizi

Gre za analizo in interpretacijo sekundarnih virov, kar bo v našem primeru predstavljalo analizo tuje bibliografije, člankov, poročil ter drugih uradnih dokumentov ter gradiv z interneta, ki bodo povezana s problemom raziskovanja.

Naloga bo temeljila na metodologiji primerjalne analize, kjer bomo v prvem in drugem delu primerjali kontrastna primera (tim. »pozitivni« in »negativni« primer), z namenom, da preverimo učinkovanje določenega vzročnega dejavnika. Gre za indirektno metodo analize razlik, ki jo je formuliral J.S. Mill in podrobneje predstavil CC. Ragin (1987). Bistvo analize razlik leži v iskanju dejavnika, po katerem se sicer podobni situaciji razlikujeta. Temu dejavniku potem pripišemo razlog za različne rezultate podobnih situacij.

2 TEORETIČNI OKVIR

V tem poglavju bomo podrobno spoznali, kaj je socialni kapital, kakšne učinke ima za družbo, predvsem pa bomo pozornost posvetili raziskovanju vloge socialnega kapitala v kriznih situacijah. Oprli se bomo na domačo in tujo strokovno literaturo, ki jo bomo analizirali in primerjali z vidika različnih pristopov k razumevanju socialnega kapitala.

2.1 Socialni kapital

V uvodu smo spoznali, da socialni kapital nima samo ene definicije, vendar pa vse razpravljajo o socialnih agentih, virih in odnosih med agenti. Teorije se razlikujejo predvsem v aspektih, ki jih poudarjajo in v uporabljeni terminologiji. Mnoge teorije so bile že obravnavane v klasični teoriji. Kot predhodnike sodobne razprave bi lahko na seznam uvrstili Alexisa deTocquevillea, Emila Durkheima, Karla Marxa, Maxa Webra in Ferdinanda Toenniesa. Socialni kapital zajema številne elemente konceptov razreda, solidarnosti, anomije in združenja.

Lyda Judson Hanifan je konceptualiziral socialni kapital zelo podobno Putnamovemu razumevanju, tj. najbolj znanemu sodobnemu teoretiku socialnega kapitala. Govoril je o potencialih akumuliranja socialnega kapitala, poudarjal mezo raven sociabilnosti in številne pozitivne učinke socialnega kapitala na družbo. Torej nas ne sme čuditi, da je Robert D. Putnam citiral Hanifanovo definicijo kot prvo uradno omembo koncepta. Poleg tega pa je

Lyda Judson Hanifan primerjal socialni kapital z ekonomskim: akumulacija socialnega kapitala je predpogoj za razvoj družbe, tako kot je akumuliranje ekonomskega kapitala predpogoj za razvoj posla gospodarstva (Ignjatović 2012). Ta primerjava je podobna drugi sodobni ideji, in sicer da se socialni kapital lahko transformira v ekonomsko obliko, zlasti pod pogoji, kjer je socialni kapital močan, medtem ko je ekonomski kapital omejen (na primer, v razvitih ekonomijah z močnimi družinskimi ali lokalnimi vezmi).

2.2 Ključni avtorji

Pierre Bourdieu je avtor prve sociološke teorije o socialnem kapitalu. V svojem delu je omenil koncept socialnega kapitala, in sicer leta 1980, ko je pisal za »Actes de la recherche en sciences sociales«, kasneje pa v svoji knjigi »Soziale Ungleichheiten«. Pierre Bourdieujev koncept je mednarodno slavo požel šele po objavi dela v angleškem jeziku leta 1985. Njegova zgodnja dela so socialni kapital obravnavala v povezavi z dominacijo, ki se je nanašala na simbolične valute izmenjave za različne vrste kapitala. Definicije socialnega kapitala je čez čas nekoliko spremenil, pri čemer je prva definicija socialni kapital označevala kot socialno omrežje in vire, ki so na voljo vsakemu agentu, ki je del tega omrežja, medtem ko druga definicija poudarja skupine in posameznike, ki imajo dostop do virov. Šele v tretji definiciji je socialni kapital v celoti opredelil na način, da je socialni kapital agregat dejanskih ali potencialnih resursov (virov), ki so povezani s posedovanjem trajnih omrežij več ali manj institucionaliziranih odnosov in vzajemnih poznanstev – z drugimi besedami, je agregat resursov, ki so povezani s članstvom v skupini – ki zagotavlja vsakemu svojemu članu podporo s strani kolektiva – »owned capital«, poverilnico, ki jim daje pravico do njene uporabe, v različnih smislih besede (Bourdieu 1985).

Izredno pomemben aspekt socialnega kapitala predstavljajo dejanja simbolične in materialne izmenjave, ki služi kot neka vrsta zagotovila za pričakovanje določenega načina obnašanja, s tem pa oblikuje obnašanje agenta samega. Ene izmed materializiranih oblik socialnega kapitala so določene socialne forme, kot so skupine, družine, šola, in služijo kot »social bill« in »garancija«. Kljub temu, da socialni kapital deluje na enak način kot druge oblike kapitala, za Pierra Bourdieuja ima manj možnosti za preživetje in obnovitev (Anheier in drugi 1995). Socialni kapital je bolj nagnjen k eroziji, kot je katerakoli druga oblika kapitala (Bourdieu 1985). S povezovanjem agentov socialna omrežja zagotavljajo možnost dostopanja do različnih resursov, ampak so ta tvegana in potencialno potrošljiva sredstva. Na primer, spoštovanje do sorodstva se mora konstantno reproducirati skozi vzpostavljen sistem recipročnosti in socialnih odnosov, ne glede na to, ali gre za vračanje pomembne usluge ali

zgolj za obisk sorodnika. Ta isti mehanizem deluje v »proizvajanju« socialnega kapitala v vseh vrstah odnosov družinskih, prijateljskih ali sosedskih vezi. Če sistem reproduciranja socialnih inštitucij deluje dobro, je možno ustvarjati, ohranjati in povečevati socialni kapital.

James S. Coleman, ameriški sociolog, je socialni kapital definiral znotraj teorije družbenega delovanja, in sicer z namenom, da reši dve težavi. Prva je bila razkorak v sociologiji med dvema družbenima ravnema – mikro in makro (Coleman 1988). Druga je bila nezdružljivost sociološke perspektive, ki se začne s premočno socializiranim akterjem in ekonomske perspektive, ki temelji na prešibko socializiranem akterju. James S. Coleman koncept socialnega kapital definira s svojimi funkcijami. Ni samo ena entiteta, ampak raznolike entitete, ki imajo skupna dva elementa: vse so sestavljene iz nekaterih aspektov družbenih struktur, in olajšujejo določena dejanja akterjev – ali osebam ali korporacijskim akterjem – znotraj strukture. Tako kot druge oblike kapitala, je tudi socialni produktiven, omogoča doseganje določenih ciljev, ki jih brez njega ne bi bilo mogoče. Kot človeški kapital, tudi socialni ni povsem nadomestljiv, ampak je lahko izredno specifičen v določenih aktivnostih. Določena oblika socialnega kapitala, ki je dragocena in omogoča določena dejanja, ima lahko za druge neuporabne ali pa celo škodljive učinke. V nasprotju z drugimi oblikami, ima socialni kapital neločljivo strukturo odnosov med akterji (Coleman 1988).

Robert D. Putnam je najbolj vpliven in tudi najbolj kritiziran teoretik socialnega kapitala v današnjem času. Hitra porast priljubljenosti koncepta je prišla kmalu po njegovi objavi besedila *Bowling Alone: America's Declining Social Capital* leta 1995, zlasti pa z objavo knjige *Bowling Alone* v letu 2000. Putnamova definicija se je skozi čas spremenila. Na primer v prej omenjenem tekstu iz leta 1995 je Robert D. Putnam trdil, da se socialni kapital nanaša na lastnosti družbene organizacije, kot so omrežja, norme in socialno zaupanje, ki omogočajo koordinacijo in kooperacijo za vzajemno korist (Putnam 1995). V knjigi iz leta 2000 Robert D. Putnam uporabi sledečo definicijo: Socialni kapital se nanaša na povezave med posamezniki – družbena omrežja in norme recipročnosti in zanesljivostjo, ki nastane z njimi (Putnam 2000). Dejstvo je, da Robert D. Putnam na začetku socialni kapital vidi kot tesno povezavo s kvaliteto javnega življenja in socialnih inštitucij, na katere so močno vplivale norme in omrežja civilnega udejstvovanja. To je prikazal z različnimi indikatorji civilnega udejstvovanja, kot so participacija na volitvah, politična participacija, branost časopisov in participacija v lokalnih združenjih. V letu 1995 je problem videl v škodljivih trendih socialne povezanosti, ki so se odmikali od obnavljanja civilnega udejstvovanja in civilnega zaupanja. Potrebno je poudariti, da je bil to Putnamov prvi korak h globlji raziskavi

potencialnega upada socialnega kapitala v ameriški družbi. Leta 2000 je sledilo celovito raziskovanje precejšnjega nabora virov podatkov, po katerih je Robert D. Putnam kot pionir raziskovanja področja civilnega udejstvovanja in povezanosti uspel dokazati, da na primer v zadnjih treh desetletjih prihaja do temeljnih sprememb na različnih področjih družbe; ta proces dekapitalizacije pa pojasnjuje kot posledico naslednjih dejavnikov: demografskih sprememb, udeležbe žensk na trgu delovne sile, mobilnosti, tehnološkega preoblikovanja prostočasnih dejavnosti (množični mediji). Ti faktorji so privedli do sprememb v družinskem življenju, slabitvi sosedskih in prijateljskih vezi. Glavni indikator tega upada socialnega kapitala pa se kaže v upadu politične participacije in civilnega aktivizma (Putnam 2000). Gre za to, da je Robert D. Putnam definicijo spremenil, ne samo na podlagi bogate palete virov, ki jih je zbral, ampak tudi na podlagi spreminjajoče se družbe. Bistvo je v razpadanju družbe, ki vodi v goli individualizem. Robert D. Putnam je na začetku družbo doživljal kot skupnost, v kateri je bil viden upad v civilnem udejstvovanju, pet let kasneje pa je korenite spremembe povezal z individualizmom, posameznikom, ki je povezan z drugimi posamezniki.

Robert D. Putnam razlikuje dva tipa socialnega kapitala: premoščujoči in povezujoči. Prvi je omejen (exclusive) in povezuje agente, ki imajo tesne odnose (na primer družinski člani), medtem ko je drug tip inkluziven, ker premošča odnose med socialno oddaljenimi agenti (na primer nacionalna združenja). Putnamovi »idealni« primeri socialnega kapitala so društva in organizacije civilne družbe. Znan je postal s svojo tezo o upadanju socialnega kapitala v ZDA v zadnjih desetletjih. Pisal je o procesu dekapitalizacije, čigar posledice je pripisal različnim faktorjem: demografskim spremembam, participaciji žensk v delovni sili, mobilnosti, tehnološki transformaciji aktivnosti v prostem času (množični mediji). Ti faktorji so po Robertu D. Putnamu spremenili tudi družinsko življenje, ošibili sosedske in prijateljske vezi. Glavni kazalec tega upada socialnega kapitala je ošibitev politične participacije in civilnega aktivizma. Število združenj je upadlo, obstoječe pa se profesionalizirajo. Robert D. Putnam je trdil tudi, da je raven prostovoljne aktivnosti upadla (Putnam 2000).

2.3 Vpliv kriznih situacij na socialni kapital

V današnjem kaotičnem in hitrem svetu, ki ga ves čas pretresajo razne katastrofe in konflikti, so krizne situacije postale praktično vsakdan. Zdi se, da ne mine niti dan, da ne bi na poročilih slišali novice o strašni vremenski katastrofi, ki so jo povzročile klimatske spremembe v enem delu sveta ali o terorističnem napadu, ki so ga izvedli ekstremisti v neki državi, kar pa je v zadnjem času vse bolj pogosta stvar za Evropo, ki se je do nedavnega lahko smatrala kot neke vrste varnega pristana. Vse to seveda vpliva na socialni kapital.

Ker to diplomsko delo najbolj preučuje socialni kapital, smo ga najprej opredelili, pri čemer smo se naslonili na definicijo avtorja Roberta D. Putnama, in sicer najbolj pogosto kot »sistem norm in omrežij (znotraj skupnosti/družbe), ki omogočajo kolektivno ukrepanje«, oziroma kot »družbeni (skupni) vir, ki olajšuje in/ali otežuje pristop posameznikom do drugih družbenih, ekonomskih ali naravnih resursov«. Potrebno je poudariti, da se bom v nalogi naslanjala ravno na to opredelitev socialnega kapitala. Iz te definicije se lahko povsem logično sklepa, da razne krizne situacije lahko bistveno pretresejo socialni kapital neke skupnosti.

V literaturi zasledimo dva nasprotujoča si argumenta o vplivu kriznih dogodkov na socialni kapital. Prvi poudarja instrumentalno naravo medosebnih odnosov in pomen osebne odvisnosti za razvoj družbene odgovornosti. Trdi, da povečana potreba po socialni opori, ki se pojavi v času krize, krepi socialna omrežja v smislu nastajanja novih vezi in seganja preko meja dosedanjih omrežij. V skladu z drugim argumentom pa medosebna odvisnost vodi v zapiranje družbene odgovornosti in solidarnosti v ozka družinska in sorodstvena omrežja, s čimer se krha socialni kapital med družbenimi skupinami in v družbi na splošno (Iglič 2014).

Na tej točki se vprašamo, ali bo prišlo do krepitve oziroma šibitve, kakšna situacija je za to potrebna in kakšne okoliščine, kot je na primer politično ozadje in samoiniciative civilne družbe. Če naredimo presek mnenj ključnih avtorjev, se nam najprej odpre vidik, ki pojasnjuje ključne teoretske pojme naše diplomske naloge. Pierre Bourdieu se ukvarja s socialnim kapitalom kot kapitalom elit, o njem razmišlja v okviru neenakih možnosti dostopa do virov in da služi za ohranjanje moči in dobrega, visokega položaja v družbi. Torej, reproduciranje sistema recipročnosti v socialnih odnosih deluje lahko po Pierru Bourdieu samo v visoki družbi, ta sistem pa se je jasno pokazal na francoskem primeru. Gre za to, da je Pierre Bourdieu s svojo teorijo pokazal, da povečana potreba po socialni opori krepi omrežja, ampak zgolj tista elitistična. Slika, ki je krožila po medijih po napadu na Francijo, je pokazala svetovne voditelje, ki so se skupaj sprehodili z roko v roki po ulicah Pariza. Po drugi strani pa je bila muslimanska populacija v Franciji - brez enakih možnosti dostopa do resursov - znova odrinjena na rob družbe. Krizna situacija je torej v francoskem primeru zares okrepila in zaprla omrežje v katerem so člani ljudje iz visoke družbe. To sta James S. Coleman in Robert D. Putnam izpustila, vendar Pierre Bourdieu ni priznaval, da je socialni kapital lahko koristen tudi za druge, kar je izpostavil še posebej James S. Coleman, ki je obravnaval pojem kot skupaj ustvarjenega, da je na voljo vsem, ki so znotraj neke družbene strukture. Predvideval je, da ljudje sledijo svojim interesom in da sodelujejo zato ker jim to prinaša koristi. Močno je

izpostavil vlogo družine in zaprtih omrežij kot tistih, ki učinkovito prenašajo socialni kapital. V kriznih situacijah je to lahko slabo, ker se s tem ne krepijo šibke vezi, ampak ostajamo zgolj pri močnih vezeh v krogu zaprte skupine. Seganje preko meja dosedanjih omrežij in krepitev omrežja v smislu nastajanja novih vezi po pojmovanju Jamesa S. Colemana ni predvideno. Rezultat tega je krhanje socialnega kapitala v družbi na splošno, kar je jasno v primeru Francije. Za razliko od njega Robert D. Putnam teh vezi ni toliko izpostavljal, ampak je menil, da šibke vezi, omrežja z medsebojnim poznanstvom bolje ustvarjajo solidarnost, saj se združijo ljudje iz različnih družbenih skupin. Zanj so socialni kapital vezi, odnosi; nanaša se na omrežja, zaupanje in norme, ki omogočajo učinkovitejše delovanje ljudi za skupne koristi. Če povežemo Putnamovo teorijo, ki pravi, da druženje z ljudmi in socialna omrežja vodijo v razvoj zaupanja, lahko iz tega povzamemo, da se s tem krepí vloga interneta in komunikacijskih omrežij. Namreč, s to krepitvijo se povečajo šibke in močne vezi, kar posledično pripelje do krepitve socialnega kapitala oziroma zaupanja.

3 METODOLOGIJA

Naloga bo temeljila na metodologiji primerjalne analize, kjer bomo v prvem in drugem delu primerjali kontrastna primera (tim. »pozitivni« in »negativni« primer), z namenom, da preverimo učinkovanje določenega vzročnega dejavnika. Gre za indirektno metodo analize razlik, ki jo je formuliral J.S. Mill (1888) in podrobneje predstavil CC. Ragin (1987). Pri Millu se bomo naslanjali na njegovo glavno delo »Sistem logike«. V svojem delu je želel oživetiti logiko, ki je bila v 18. stoletju preveč zanemarjena. Razvil je takoimenovano »induktivno logiko«, ki se ukvarja z obdelavo naših senzoričnih opažanj. Ker nimamo o vsemu neposrednih čutnih zaznav, se moramo pogosto naslanjati na logično sklepanje. Ko imamo vrsto posameznih stališč, opažanj, običajno vzpostavimo splošne pojme in načela. Natančna definicija metode je v njegovi knjigi Sistem logike pojasnjena tako: Če sta situacija v kateri se fenomen pojavlja in situacija v kateri se fenomen ne pojavlja v vsemu enake, razen v eni okoliščini, je potem ta okoliščina verjetni vzrok fenomena (Mill 1843).

Milova »indirektna metoda razlik« je metoda, pri kateri za vsak dejavnik, za katerega menimo, da povzroča krepitev oziroma šibitev socialnega kapitala v krizni situaciji, oblikujemo preglednico 2x2, v kateri križamo prisotnost/odsotnost izbranega dejavnika. Če vse obravnavane enote padejo v celico prisotnost/prisotnost ali celico odsotnost/odsotnost, potem obravnavani dejavnik povzroča šibitev ali krepitev. Pomembna značilnost »indirektna metode razlik« je raba enot z negativnim (odsotnim) družbenim rezultatom za potrditev enot s

pozitivnim rezultatom. Indirektna metoda razlik sugerira, da obstaja več družbenih okoliščin, ki povzročajo šibitev v enem in krepitev v drugem primeru. Omenjena metoda je temelj k enotam usmerjene raziskovalne strategije in je uporabna induktivna tehnika. Primerna je predvsem za ugotavljanje konstantnih odnosov oziroma vzorcev trajnejših zvez, ne omogoča pa obravnavanja mnogovrstne vzročnosti (multiple causation) in razlag variacij (Ragin 1987). Dejstvo, da niti en od vzrokov ne more biti sprejet ali zavrnjen, ponazarja nedokončno naravo indirektnih metode razlik v situacijah, kjer je možnih več vzrokov.

Indirektna metoda uporablja negativne primere za okrepitev sklepov iz pozitivnih primerov. Na splošno je indirektna metoda bolj priljubljena pri raziskovalcih, ampak v nekaterih vrstah raziskav je set negativnih primerov slabo definiran in se indirektna metoda ne more uporabiti. Preučitev negativnih primerov predpostavlja teorijo, v kateri je raziskovalcu omogočeno opredeljevanje niza opazovanj, ki zajemajo možne primere našega raziskovanega fenomena. Idealno bi bilo, če na definicijo tega niza ne bi vplivalo poznavanje primerov domnevanega vzroka (Ragin 1987).

Skratka, kljub temu, da je indirektna metoda analiz uporabna, zlasti kot induktivna tehnika, slabosti kaže v večkratnih ali domnevnih vzročnih zvezah.

To raziskovalno zasnovo bomo aplicirali na našo študijo tako, da bomo skušali ostati pri čim bolj preprostih razlagah in se bomo izogibali večkratnim vzročnim vezem, da bomo v vsaki primerjavi skušali identificirati manjše število dejavnikov, ki bi lahko vplivali na različne izide. Vsekakor pa se zavedamo, da gre za redukcijo kompleksnosti, da bi bilo treba opraviti natančnejšo primerjavo med primeri, ki pa bi presegala cilje diplomskega dela.

4 EMPIRIČNI DEL

Srečala sem se s štirimi različnimi primeri socialnega kapitala v kriznih situacijah, pri čemer smo prva dva primerjali na podlagi zelo različnih odzivov. Norveški odziv na Breivikov napad je bil v osnovi rezultat odprte, demokratične družbe, medtem ko je francoska družba napad na satirični časopis Charlie Hebdo dojela kot razlog za protinapad in svojo državo razdelila na dve strani. Pri drugih dveh primerih – NATO napadu na Srbijo 1999 in terorističnem napadu na Pariz 2015 -smo pojem socialnega kapitala prenesli na internet in socialna omrežja, kjer smo lahko s časovno distanco primerjali vlogo socialnega kapitala v času krizne situacije. Socialni kapital se je na srbskem primeru pokazal kot izredno težek primer raziskovanja, zlasti zaradi tedaj še nerazvitih socialnih omrežij in omejenosti interneta,

medtem ko je v novembru leta 2015 teroristični napad na Pariz pokazal jasno sliko o vlogi socialnega kapitala na družbenih omrežjih.

4.1 Primerjava 1: FR in NO

Na naslednjih straneh bomo s primerjavo francoskega in norveškega odziva na teroristični napad raziskovali, kako krizna situacija vpliva na socialni kapital. S to primerjavo želimo pokazati, da krizne situacije različno vplivajo na socialni kapital, tudi v primeru, ko obravnavamo dve moderni evropski demokratični državi. Najprej bomo povzeli dogajanje v vsaki državi posebej, nato pa bomo z Millovo indirektno metodo razlik poskušali najti tisti dejavnik, ki je ključnega pomena pri razlikovanju dveh podobnih držav, ker kot narekuje Millova metoda, je razlog za šibitev oziroma krepitev socialnega kapitala v tistem dejavniku, v katerem se Norveška in Francija bistveno razlikujeta. Torej, skozi analizo bomo izpostavili razlike med Francijo in Norveško, iz česar bomo sklepali, kateri so bili dejavniki, ki so vplivali na socialni kapital in ali je prišlo do krepitev oziroma šibitve socialnega kapitala oziroma, ali je prišlo do bondinga in/ali bridginga. Prečesali bomo poročila, članke, tujo bibliografijo in druge uradne dokumente in gradiva z interneta, ki nam bodo ponudili vpogled v francosko in norveško zgodovino, politično ozračje in način vodenja, odnos do neenakosti, drugačnosti.

4.1.1 Analiza socialnega kapitala tekom krizne situacije na Norveškem

22. julija 2011 je pred stavbo vlade v Oslu eksplodirala bomba in ubila osem ljudi. Glede na mirno povojno zgodovino tega naroda so se Norvežani morali soočiti s travmatično izkušnjo terorističnega napada. Tovrstni dogodek je praktično nepredstavljen v državi, ki jo opredeljujejo naprednjaška kultura odprtosti, strpnosti in nenasilja. Vendar pa je bila bomba v Oslu zgolj uvod v veliko bolj šokantno teroristično dejanje. Po sproženi bombi v Oslu je Anders Breivik nadaljeval morilski pokol v poletnem taboru Worker Youth League in ubil 69 ljudi, med katerimi so mnogi bili najstniki. Travmo, ki je predstavljala najhujše grozodejstvo na norveških tleh od druge svetovne vojne, je bilo še težje sprejeti, ko so izvedeli, da je bil morilec – Anders Breivik – pravzaprav norveški državljan, opisan kot hladen, preračunljiv morilec s skrajno desničarsko vojaško agendo. Breivikovo dejanje in njegov profil sta prisilila norveško prebivalstvo, da se zazre vase in podvomi v svoje kulturne vrednote. Mar je ta človek znak, da je država manj strpna, kot so prej lahko verjeli? Odgovor Norvežanov in njihovih političnih in družbenih institucij je bil enoten. Kot je poročal New York Times, občutek, da Breivikova sovražna prepričanja ne smejo zapolniti Norveške s sovraštvom, je bil del norveškega odziva na napad že od samega začetka. Simbolična sporočila so bila izražena s

strani nacionalnih političnih institucij, vnovič so potrjevala norveško identiteto tolerantnega naroda, in tudi sorodniki žrtev so javno večkrat potrjevali, da Breivikova prepričanja ne bi smela biti kaznovana s telesnim kaznovanjem in bi moral biti izpuščen iz zapora, če/ko bi ga zaporniški sistem rehabilitiral. Deset tisoče ljudi se je podalo na ulice s pesmijo »Children of the rainbow«, multikulturno himno, ki jo je Breivik javno zasmehoval. Ta dejanja, tako razširjena kot spontana lahko razumemo kot zelo simboličen odziv na krizo skozi katero država išče zdravljenje psihičnih brazgotin, ki jih je ta tragedija ustvarila (Schwartz 2011).

V mnenju so se poenotili ne samo norveški državljani, ampak tudi državni uradniki in takratni vodja države. Guardian je poročal o Stoltenbergovi obsodbi Breivikovih brutalnih napadov, vendar je obenem zagotovil, da bo država branila vrednote, za katerimi trdno stojijo Norvežani. Njegova država ne bo klonila strahu ali grožnjam, ki je v terorju izgubila 77 ljudi. Norveški odziv na nasilje bo več demokracije, več odprtosti in večja politična participacija. Premier Stoltenberg je grozljive napade označil za napade na temeljne vrednote norveške družbe, obenem pa dodal, da moramo jasno razlikovati med ekstremnimi stališči in mnenji, ki so povsem legitimna. Kar ni legitimno, je poskušati implementirati te skrajne poglede z uporabo nasilja. Dejal je še, da bodo na sovraštvo odgovarjali z ljubeznijo in ne z maščevanjem, kot to počnejo ZDA po 9/11 (Orange 2012).

Jens Stoltenberg je v svojem govoru zadel tisto »churchillsko« noto. Ljudem je dal občutek zmage, in tudi kasneje v norveški debati ni bilo moč zaznati maščevanja in povzročanja trpljenja storilcu, kar je pravzaprav moč norveške družbe. Povezani so z idejo pravičnosti. Niti narod niti tožilci niso zahtevali maksimalne 30-letne kazni, ki jo dovoljuje norveško pravo za zločine zoper človeštvo. Povezanost ljudi se je po premierjevem govoru pokazala tudi skozi podporo tako s strani državljanov kot drugih političnih strank iz opozicije. Norveška toleranca je narod dvignila nad sovraštvo. Norvežani Andersa Breivika tretirajo kot nečloveka, ki si ne zasluži pozornosti. Mnoge žrtve so dejale tudi, da jih Breivikova prihodnost ne zanima. Vseeno jim je, ali bo v zaporu ali risal mavrice v umobolnici, dokler je stran od ljudi (Orange 2012).

Jasno je, da je Anders Breivik želel doseči negativen odnos do priseljencev, rezultat pa je bil ravno obraten. Študije so celo pokazale, da so Norvežani po napadu pokazali še večjo naklonjenost priseljevanju, kot pred napadom; hkrati pa so bili še bolj ponosni na svojo kulturo, odprtost, demokratičnost o kateri je Jens Steltenberg govoril. Ni dvoma, da je nekaj v ljudeh, kar nas žene, da se povežemo zoper grozo. Učinki Utoye bodo trajali desetletja; kompleksni, konfuzni in protislovni bodo in spet bodo prišli na plano, ko bo Brieivik prišel do

pogojnega izpusta. Ampak mirnost preživelih, Jensa Steltenberga in Norvežanov po napadu je ohrabrujoča: Anders Breivik si je besno želel protiudarca, in početi ravno nasprotno od tega, česar si je želel, je najboljšo merilo uspeha, ki si ga lahko zamislimo (The Telegraph 2016).

4.1.2 Analiza socialnega kapitala tekom krizne situacije napada na Hebdo

Z analizo poteka dogodkov po napadu na Charlie Hebdo bomo obravnavali na enak način kot norveško krizno situacijo. Glavna ideja je ugotoviti, kaj se je po napadu dogajalo s socialnim kapitalom, kako se je odzvala francoska družba in kako predsednik François Hollande in njegov kabinet.

Francoska prestolnica se je 7. januarja 2015 spopadla z eno najhujših kriznih situacij v zadnjih desetletjih. Brata Kouachi sta začela svoj pokol na sedežu satiričnega časopisa Charlie Hebdo v Parizu. Ubila sta 11 ljudi in še toliko ranila v stavbi, po odhodu pa sta pred stavbo ubila še policista. V napadih strelcev, ki so povzročili prelivanje krvi v Parizu, je vprašanje socialnega kapitala začelo sejati svoje korenine onkraj fizično nastalih omrežij. Pokol, ki se je začel na sedežu satiričnega časopisa Charlie Hebdo, je januarja 2015 vnesel zlom v skupnosti, družbenih omrežjih in socialnem kapitalu Francozov.

Tridnevni pokol se je končal s smrtjo treh teroristov, državljani pa so bili globoko pretreseni zaradi ranljivosti, ki so jo domači skrajneži, radikalizirani zaradi vojne na Bližnjem vzhodu, vzbudili. Predsednik republike, simbol najvišje moči v državi François Hollande, soočen z najbolj nasilnim napadom na Francijo v zadnjih desetletjih je rojake pozval k nacionalni enotnosti po tem, kar je imenoval »dejanje izjemnega barbarstva« v katerem je bilo ubitih 12 ljudi. Na tisoče protestnikov se je podalo na ulice po vsej Franciji, da bi obsodili napad, ampak kar je bolj zaskrbljujoče, so dolgoročne posledice za francosko družbo, ki že priča o vedno večji rasti ksenofobičnega in antiislamskega sentimenta, s tem pa se tudi politična tehnika vedno bolj nagiba na skrajno desničarsko stranko, ki v letu 2017 napoveduje zmago na predsedniških volitvah (Chrisafis 2015).

François Hollande je sicer v svojih nadaljnjih govorih spodbujal svobodo, enakost in bratstvo, državljanom zagotavljal, da jih nič ne more ločiti oziroma razdeliti. Ljudstvo se je na prvo roko na tragičen dogodek odzvalo enotno, organizirani so bili shodi v Parizu in drugih večjih francoskih mestih, kjer so udeleženci s sloganom »Jaz sem Charlie« kljubovali terorizmu. V nobenem primeru pa ne smemo pozabiti na dejstvo, da je francoska družba že dolgo razdeljena, ta napad pa je predstavljal sprožilec še večjega nezaupanja, sovraštva in strahu med ljudmi.

Raziskovalne agencije so Francijo opisale kot družbeno razdrobljeno, bolj pesimistično kot kdaj koli prej, ekonomsko pod pritiskom, najbolj zaskrbljujoče pa je dejstvo, da država doživlja porast skrajno desničarskih volivcev in simpatizerjev (Chrisafis 2015).

Politični analitiki so napad opisali kot izjemno unikaten trenutek za Francijo. Javno mnenje je že pripravljeno oblikovati negativne misli o islamu, skupaj z izjemno krhko vlado in krhkimi socialnimi razmerami, kar pa nakazuje na zelo resne in trajne posledice na življenje v Franciji. Simbolika napada, vključno s smrtjo policistov, je bila pretresljiva in bo zagotovo pustila brazgotine na francoski družbi. Čeprav je Francije že bila soočena z napadi, je kontekst nov – naraščajoča skrb Francije in Evrope glede islama in njegovega mesta v družbi (Chrisafis 2015).

Številni Francozi so bili šokirani ob dejstvu, da so v okrog 200 šolah po vsej Franciji učenci zavrnilo sodelovanje pri minutnem molku za žrtve Charlie Hebdo napada. National observatory of Islamophobia je zabeležil nekaj sto antimuslimanskih dejanj v dneh po napadu, kar je pomenilo 110 odstotnim porastom v primerjavi z januarjem predhodno leto.

Francija je hitro sprejela metaforo vojne, s katero so opisali napad muslimanskih ekstremistov. Poleg posredovanja policije, pojem vojne nakazuje na potrebo po sodelovanju več držav za boj. Pomnimo, kaj pomeni ta »vojna proti terorizmu«, ki izhaja iz dogodkov 9/11. Zunanjo grožnjo ISIS države in njenih članov iz Francije bi lahko obvladala francoska policija in vojska, ampak obstaja notranji problem integracije muslimanske populacije, ki si zasluži nacionalno razpravo in ki ne bi smela biti povod za metaforo vojne (Stille 2015).

4.1.3 Primerjava analiz Breivik in Hebdo

Zgoraj smo navedli dva alternativna argumenta o tem, kako krizna situacija vpliva na socialni kapital. Naša empirična analiza skozi ta dva argumenta odpira veliko vprašanj. Ali je bil en odziv pravilen in drugi napačen? Ali sta bila morda oba pravilna, vendar pod določenimi pogoji? Če da, pod katerimi pogoji? Pravilen in napačen odziv temelji na kriterijih družbenih pogojev, političnega okolja, demokratičnosti in ravni socialnega kapitala v državi. Vsekakor ta vprašanja zahtevajo analizo družbenih pogojev, v katerih se socialni kapital v krizni situaciji spremeni na tak ali drugačen način. V ta namen je potrebno raziskati družbene pogoje, ki so relevantni za naš primer preučevanja. Poiskali smo razlike med Francijo in Norveško v predhodni stopnji socialnega kapitala, toleranci, odnosu do drugačnosti, odnosu do deviantnosti, družbeni neenakosti in distanci med družbenimi skupinami. Poleg teh vprašanj se nam odpira misel o tem, ali gre sploh za razlike med francosko in norveško

družbo ali gre pravzaprav za način upravljanja s krizo; za način reagiranja politikov na krizno situacijo? V ta namen bomo opredelili dva različna načina kriznega upravljanja na strani politikov in njun vpliv. Oprli se bomo tudi na statistične podatke, ki nam lahko ilustrirajo razumevanje Francije in Norveške kot dveh različnih družb. Torej, raziskali bomo, ali se norveški in francoski primer razlikujeta glede na to, kakšne so družbene značilnosti in kakšno je bilo ravnanje politikov. Primerjalna analiza nam narekuje iskanje razlik – proučujemo dva primera, ki sta si podobna v smislu, da sta obe državi doživeli teroristični napad, obe sta razviti moderni evropski, a se različno odzoveta na krizno situacijo. Razlog tiči v tem, da se sicer podobni državi v nečem razlikujeta. S pomočjo Millove metode razlik bomo skušali pojasniti, v čem se tako razlikujeta, kar lahko pojasni različen rezultat.

Ko govorimo o splošnem odzivu, lahko trdimo, da sta bila v obeh primerih pravilna, vendar pod različnimi pogoji. Norveška velja za odprto družbo, ki sprejema drugačnost, zato se je v trenutku krize socialni kapital lahko okrepil, medtem ko francoska družba z odporom do drugačnosti in z njenim omejevanjem kaže na svojo zaprtost – prešla je s skrbi za kolektivno dobro na individualno dobrobit. Francija se želi še bolj »poevropit« in zato vse, kar za Francoze ni evropsko, se marginalizira. Je kapitalistična država, ki ima dostop do virov, ki pripomorejo k temu, da lahko uporabijo vsa sredstva (prisilna) oziroma lahko zavzame različne državne aparate. V naslednjih odstavkih bomo s pomočjo statističnih podatkov, poročil, tuje literature in ostalih uradnih dokumentov te stvari konkretizirali.

Na začetku tega poglavja smo izpostavili dejstvo, da primerjamo dve podobni državi – obe sta evropski, moderni, demokratični. Millova indirektna metoda razlik narekuje, da je potrebno razmisliti o dejavniku(ih), ki bi lahko vplivali na izid, nato pa preveriti ali se državi z različnim izidom res razlikujeta v pogledu tega dejavnika (ov). V analizi smo postavljeni pred dejstvo, da se Norveška in Francija razlikujeta v več kot samo enem aspektu.

Glede na obravnavo socialnega kapitala je pomembno izpostaviti Legatum Prosperity indeks, letno razvrstitev 142 držav, kjer razvrstitev temelji na različnih dejavnikih, kot so gospodarska rast, zdravje, kakovost življenja, osebna svoboda in nenazadnje tudi socialni kapital. V letu 2015 je že šesto leto Norveška na samem vrhu lestvice. Na primer, področje osebne svobode vključuje svobodo govora in religije, nacionalne tolerance do migrantov ter etničnih in rasnih manjšin. Področje socialnega kapitala vključuje odstotek prebivalstva, ki udeležuje v prostovoljnih akcijah; ki prispevajo v dobrodelne namene; ki pomagajo tujcem in odstotek ljudi, ki meni, da se lahko zanese na svojo družino in prijatelje. V primerjavi z

Norveško je Francija trenutno na 21. mestu in se v zadnjih letih giblje okrog te številke (Wikipedia 2016a).

Torej, že sama primerjava stopnje socialnega kapitala kaže na razlike med francosko in norveško družbo. Jasno je, da je tudi po Breivikovem napadu stabilnost socialnega kapitala ostala enaka, medtem ko Franciji grozi ponovni zdrs na lestvici.

Poleg Legatum Prosperity indeksa se Norveška uvršča na vrh še več indeksov. Social Progress indeks meri napredek družbe s tem, ko opazuje družbene in okoljske rezultate posamezne države. Obstaja 54 indikatorjev s področja osnovnih človekovih potreb, temeljev blaginje in možnosti za napredek. Gre za sposobnost družbe, da poskrbi za osnovne potrebe svojih državljanov, vzpostavi temelje in omogoči državljanom in skupnostim, da povečajo in ohranijo kakovost življenja ter ustvari pogoje za vse posameznike, da v celoti izkoristijo svoje potencialne. Medtem ko so vsi indikatorji Norveško dvignili na prvo mesto lestvice, se je Francija tudi na tem indeksu znašla na 21. mestu (Social Progress Index 2015). Prav tako najvišji položaj drži Norveška na indeksu demokracije, ki vsebuje 60 indikatorjev razdeljenih na 5 kategorij, ki merijo pluralizem, civilne svoboščine in politično kulturo, medtem ko Francija zaseda 27. mesto (Wikipedia 2016b).

Po drugi strani je tudi zakonodaja držav zelo različna. Norveška je z vsako obletnico Breivikovega terorističnega pohoda močnejša. Na politični ravni se je takratni premier Jens Stoltenberg zavezal k temu, da bo storil vse, da zagotovi, da temeljne vrednote v državi ne bodo ogrožene. Ni bilo nobenih sprememb zakona za povečanje pristojnosti policije in varnostnih služb, zakonodaja glede terorizma ostaja enaka in ni nobenih posebnih določb za sojenje osumljenim teroristom. Na ulicah Osla so novinarske kamere razmeroma redke prizor in policija lahko nosi orožje samo s posebnim dovoljenjem. Tudi vrata stavbe parlamenta v središču Osla ostajajo odprta in nevarovana (Cushing 2012).

V nasprotju z Norvežani je Francija svojo zakonodajo vedno bolj usmerjala v sodobne procese radikalizacije in marginalizacije. Zaradi spreminjanja zakonodaje se sooča s problemom skepticizma, ker prepovedujejo nošnje burke, saj muslimane povezujejo s terorizmom. Na ta način v ljudeh vzbujajo strah, da se pod pokrivali skrivajo teroristi. Tisto, kar je prepovedano, ljudje povezujejo z nečim negativnim, sicer ne bi bilo prepovedano. Francoska zakonodaja narekuje, da se ravna po pojmovanju »mi« in »drugi«, zato izhajamo iz argumenta, da je država z odnosom do »drugih« vplivala na potek in razvoj antiislamističnega sentimenta, s svojo zakonodajo še danes ne dovoli posameznikom

(muslimanom v tem primeru), da izražajo svojo identiteto. Logično sklepamo, da se v taki družbi socialni kapital ne more večati, ampak gredo ljudje narazen. Torej, že generalno šibek socialni kapital se je v Franciji ob teh dogodkih še bolj ošibil.

Da pa se Norveška in Francija razlikujeta, kažejo tudi podatki članstva v Varnostnem svetu OZN. Francija s svojim permanentnim članstvom in Norveška brez članstva kažeta na razlikovanje v vpletenosti in poseganju na druga ozemlja. Ohranjanje miru in varnosti v svetu nemalokrat pomeni invazijo na tuja ozemlja, Francija kot stalna članica pa je prisotna na več mirovnih operacijah, vzpostavlja mednarodne sankcije in ima dovoljenje za izvajanje vojaških akcij. Ali bi bilo tukaj treba kaj dodati na temo

Resursi za vojne intervencije so v primerjavi z Norveško na francoskih tleh večji, več kot 2 odstotka BDP-ja namenjajo vojaškim izdatkom, od ponovne integracije v NATO pa so prisostvovali v večini NATO vojn. Še ena razlika pa se kaže v odstotku primernosti ljudi za služenje vojaškega roka. Skupno število ljudi, ki spadajo v vojaški starostni razpon za državo je 23krat večje v Franciji. Policija ima vso podporo in solidarnost predsednika, ki naj bi civilno družbo ščitili, obenem pa s tem omejujejo svobodo, ki je nujno potrebna, da se skupnost vzpostavi in deluje. Socialni kapital je v francoskem prostoru omejen za kakršnokoli rast ali izboljšanje (FindTheData 2016).

Pri francoskem odzivu je jasno, da je država dovolila in omogočila okoliščine, ki so dodatno potencirale razraščanje nestrpnosti do muslimanske manjšine in njihove simbolike, ter povečala razkol družbe na »nas« in muslimane, ki so že tako odrinjeni na rob družbe. Z ničemer ni niti vlada niti civilna družba preprečevala tovrstnih izražanj verskih nasprotovanj. Glede na to, da je v Franciji največja populacija muslimanov v Evropi, je ta ignoranca samo še povečala razkol v francoski družbi.

Poleg stopnje socialnega kapitala in zakonodaje se Norveška in Francija razlikujeta tudi v prvotnem odzivu vodij.

V nekaj urah po napadu na satirični časopis so francoski politiki, znanstveniki in javnost prikazali kot napad na francosko »ponosno zgodovino razsvetljenstva«. Predsednik Hollande ga je opisal kot napad na republiko in njene vrednote svobode, svobode izražanja in kreativnosti, pravičnosti in pluralizma (Yahya 2015).

Izziv, pred katerim so bili francoski voditelji, ni bil enostaven. Namreč, po eni strani bi morali spodbujati višjo stopnjo varnosti, braniti svobodo govora in se boriti proti antisemitizmu,

obenem pa preprečiti protiudarce proti prikrajšani in odtujeni manjšini muslimanskega prebivalstva, ki je že tako cilj populističnih demagogij. Predsednik Holland bi se v tistem trenutku moral zavzeti za preprečevanje izkoriščanja napadov desničarskih populistov v iskanju muslimanske populacije kot grešnega kozla, stigmatizaciji islama in spodbujanja ksenofobije (Editorial Board 2015).

Drži, da je predsednik Francois Hollande v televizijskem prenosu povedal francoski javnosti, da jih nič ne more razdeliti, da jih nič ne more ločiti. Pozabljeno dejstvo pa je, da je francoska družba že dolgo razdeljena, ta napad pa je bil samo sprožilec še večjega nezaupanja, sovraštva in strahu med ljudmi. Francoska družba se mora soočiti s problemom socialnega in kulturnega zloma, saj je razpoloženje v Franciji mešanica odpora, negotovosti in rastoče notranje delitve.

Po drugi strani so norveški politiki s krizno situacijo ravnali z veliko mero dostojanstva in premišljenosti. Zdi se, da norveška vlada odraža splošno mnenje prebivalcev. Demokratična družba je zmagala, navkljub Breivikovim naporom, ko je z ekstremizmom in sovraštvom vnesel veliko škode in žalosti v življenja Norvežanov. S tem, ko so na slepo sovraštvo odgovorili z znanjem in razlogi, so pokazali, da je demokracija močnejša od svoje največje grožnje. Premier Stoltenberg je v nagovoru javnosti dejal, da so bombe in streli bili usmerjeni v spreminjanje Norveške, Norvežani pa so odgovorili tako, da so se zavzeli za svoje vrednote. Morilcu je spodletelo, ljudstvo je zmagalo. Na slovesnosti so se poklonili umrlim s tem, da so veseli za življenja, ki so jih imeli in življenja, ki jih preživeli imajo. Stoltenberg in kolegi iz kabineta so ves čas navdihovali ljudi z mirnim, premišljenim, pozornim pristopom k tragediji.

Premierjeva reakcija je bila jasna. Izjavil je, da je najmočnejše norveško orožje pri odzivanju na to tragedijo vpeljevanje več odprtosti in več demokracije. Norvežani so njegovo reakcijo ponotranjili. Niti mediji niti politiki niso situacijo spremenilo v deljeno politično vprašanje. Javnost se je odzvala z žalostjo, ampak niso zahtevali izrednih ukrepov. Pomembno je še omeniti, da se je Norveška odločila za javno sojenje, pri čemer so kritiki povedali, da bo Breivik z možnostjo pojasnila svojih razlogov nekoga navdušil, da bi njegova dejanja kopiral. Z glorificiranjem dejanj bi spodbujal nasilje, ampak norveški uradniki so ocenili, da bo sebi in svoji ideologiji storil več škode, ko bo odprto govoril o tem. Odprto sojenje je omogočilo Norvežanom, da sami oblikujejo lastno sodbo na podlagi informacij. Poleg tega se pa radikalna desnica ni razveselila dejstva, da imajo zaradi njegovega pričanja manj podpore kot kdaj koli (Cushing 2012).

Sama francoska zgodovina priča o dejstvu, da strukturne neenakosti, ki so bile ustvarjene v času kolonizacije, brez dvoma vplivajo na življenje danes, in da ti učinki še vedno obstajajo v alžirski diaspori v Franciji, ampak obenem s takimi argumenti pre pogosto prezremo sodobne procese marginalizacije in radikalizacije (Yahya 2015). Francija se je v 70. letih prejšnjega stoletja soočila z ekonomsko krizo in zaradi tega omogočila novim migrantom (večina iz Magreba), da se stalno naselijo v Franciji s svojimi družinami in pridobijo francosko državljanstvo. Rezultat te ideje se kaže v več sto tisoč muslimanov (zlasti v večjih mestih), ki živijo v subvencioniranih javnih stanovanjih in trpijo zaradi zelo visoke stopnje brezposelnosti. Hkrati pa se je Francija odpovedala procesu asimilacije priseljencev, od katerih se pričakuje, da bodo spoštovali francoske tradicionalne vrednote in kulturne norme. Spodbujali so jih k ohranjanju svoje posebne kulture in tradicij, zahtevali pa zgolj integracijo.

Po drugi strani ima Norveška okrog 700 tisoč priseljencev, med katerimi je skoraj 500 tisoč muslimanov. Ima najnižjo stopnjo brezposelnosti v evropskem merilu, družbenega razkola med skupinami ni.

Morda največja skupna točka norveškega in francoskega primera pripada vlogi storilca. Napad pri obeh državah so izvršili državljani prizadete države in pri obeh je bila osrednja točka islam. Po Millovi metodi razlik pridemo do tistega dejavnika, po katerem se storilci razlikujejo. Uredništvo francoskega satiričnega časopisa Charlie Hebdo sta brata Kouachi napadla iz enega razloga: kontroverznih upodobitev Mohameda. Glavni motiv za pokol je torej bilo sovraštvo do Hebdojevih ilustracij, ki so se norčevale iz islamskih voditeljev in preroka. Napadalca sta se predstavljala kot pripadnika islamske teroristične skupine Al-Qaeda v Jemnu. Na drugi strani pa je ekstremist na Norveškem, Anders Breivik, ki je bil proti islamizaciji. Analitiki so ga opisali kot osebo z islamofobičnimi pogledi in s sovraštvom do islama, kot tudi nekoga, ki se šteje za viteza posvečenega zmanjšanju priseljevanja muslimanov v Evropo. Torej, glavna razlika med francosko in norveško krizno situacijo se skriva v storilčevem nacionalnem izvoru in njegovemu motivu za napad. Na tej točki se nam poraja vprašanje, kako bi Norveška skupnost reagirala, če bi bil krivec musliman – ali bi Norvežani imeli dovolj socialnega kapitala, da bi se izognili konfliktom in sumničavosti?

4.1.4 Zaključek 1. primerjalne analize

Na tej točki zaključujemo prvo primerjalno analizo, pri kateri izpostavljamo dejavnike, ki se razlikujejo med francoskim in norveškim primerom in ki bi lahko pojasnili drugačni izid. Nedvomno je stopnja socialnega kapitala prvi dejavnik, ki postavi razlike med francosko in

norveško družbo. Slednja je že nekaj let vodilna na Legatum prosperity indeksu, medtem ko Franciji grozi ponovni zdrs na lestvici. Poleg tega smo obravnavali politično upravljanje krizne situacije, tj. odziv vodij, pri čemer je norveški premier Stoltenberg Norvežane pozval k še večji odprtosti, demokratičnosti in složnosti, medtem ko je francoski predsednik Francois Hollande napovedal vojno storilcem. Ko že omenjamo storilce, sta tudi etnična in religijska pripadnost storilca izpostavili razliko med norveško in francosko krizno situacijo. V francoskem primeru so bili napadalci muslimani, v norveškem pa kristjan z antiislamskim sentimentom. Še en dejavnik, ki kaže na razlike v državah, je vloga države na mednarodnih kriznih žariščih. Ta vloga je nedvomno v rokah Francije, ki piše vojne scenarije v humanitarnih akcijah. Nenazadnje pa je še povezanost med domačimi in mednarodnimi vidiki napada tista razlika, ki Norveško in Francijo deli. Francija je imela podporo mednarodne skupnosti, ko je sprožila potrebo po vojni proti terorizmu, medtem ko se je v primeru Norveške mednarodna skupnost odzvala drugače kot napadena država sama. Na Norveškem so mediji, družba in politične stranke bile združene v ideji še večje odprtosti, večji meri demokracije in enotnosti, medtem ko so mednarodne skupnosti v začudenju opazovale dejstvo, da v norveški debati ni izražene želje po maščevanju.

4.2. Primerjava 2: Zvezna republika Jugoslavija in FR

V tem poglavju se bomo znova naslonili na Millovo metodo razlik, in sicer z namenom, da ugotovimo, kje se skriva razlika med sledečima primeroma. Z vidika časovne distance bomo obravnavali šibitev oziroma krepitev socialnega kapitala na primeru NATO napada na Jugoslavijo in terorističnega napada na Pariz novembra 2015. Kot smo že v prejšnjem poglavju našli med državama poglavitne razlike, ki bi lahko pojasnile razlikovanje stanja socialnega kapitala v krizni situaciji, bomo tudi tu poiskali vzrok, ki lahko to razlikovanje pojasni. Glede na prejšnjo primerjavo, nam pogled skozi spletna družbena omrežja prinese nov vidik v pojasnitvi našega argumenta – gre za to, da se socialni kapital širi onkraj fizičnih meja skupnosti, tj. obstaja tudi na spletu in kibernetičnih družbenih omrežjih. Na prvi pogled je s časovne distance največja razlika med Francijo 2015 in Jugoslavijo 1999 razlika v razvitosti in uporabi interneta. Tu obstajajo razlike, ki postavljajo jasno ločnico med primeroma. V nadaljevanju bo delo obravnavalo vlogo socialnih omrežij kot dejavnika v kriznih situacijah. Socialna omrežja in sam internet so leta 1999 pomenila novost, zaradi dogodkov, ki so se v Srbiji marca pred 17 leti začeli odvijati, pa so ljudje začeli tudi drugače dojemati pojem socialnih omrežij. V nadaljevanju bom pojasnila razlike glede na primer Francije, ki je v času

krizne situacije uporabljala visoko tehnologijo interneta, medtem ko srbski primer kaže komaj začetke oziroma prebujanje moderne tehnologije skozi krizno situacijo socialnega kapitala.

4.2.1 Analiza socialnega kapitala tekom NATO bombardiranja Srbije leta 1999

Srbijo oziroma natančneje tedanjo Zvezno republiko Jugoslavijo so od 24. marca do 10. junija 1999 bombardirale NATO sile v okviru končne faze vojne na Kosovu in Metohiji. Bombardiranje, ki je trajalo neprekinjeno, je že od samega začetka zelo kontroverzno, ker je izvršeno brez predhodne odobritve Varnostnega sveta. Zahtevalo je več kot 2000 življenj, ranilo okrog 5000 ljudi in povzročilo škodo tedanji Jugoslaviji v višini od nekaj deset do več sto milijard dolarjev. Torej, lahko mirno rečemo, da je to še ena krizna situacija v kateri prihaja do veliki sprememb v socialnem kapitalu. Kar je najbolj zanimivo in kar bo fokus tega poglavja, je da se je v tem času uporabljal internet v ZRJ (čeprav, seveda, ni bil tako razširjen, kot je danes) in da je koriščen na zelo specifičen način. Ljudje so se povezovali preko elektronske pošte, da bi ostali v stiku in izmenjali izkušnje z družino, prijatelji in znanci »na daljavo«, vendar pa je predvsem SezamPro¹ bila neka vrsta »proto-družbenega omrežja« preko katerega so se ljudje povezovali tudi z neznanci in na nek način bodrili drug drugega skozi to težko obdobje. Zato bomo v tem poglavju podrobno analizirali fenomen vpliva interneta na socialni kapital v času tovrstne krizne situacije, ki je precej specifična v primerjavi s tistimi, o katerih smo v diplomskem delu že razpravljali, že zaradi same narave situacije. Kar je še bolj zanimivo je, da tu obstaja večja časovna distanca glede na predhodno analizirane krizne situacije, in zato lahko vidimo, kakšna je bila vloga interneta za socialni kapital v tem času in primerjamo njegovo vlogo v nedavnih kriznih situacijah.

4.2.2 Spletni konflikt

Vojna, ki jo je NATO pakt bojeval proti Jugoslaviji, bo v zgodovino zapisana zaradi svojih vojnih in pravnih posebnosti, ampak tudi zaradi spopada, ki je paralelno bil viden tudi na internetu. Agresija na Jugoslavijo je pravzaprav ponudila pogoje za odprti borbeni krst interneta, kot tak pa vsaj delno izpolnjuje pričakovanja njegovih ustanoviteljev.

Nenazadnje je za to diplomsko delo internet ena izmed najpomembnejših komponent, v krizni situaciji pa se je ta izkazal kot edini komunikacijski kanal, ki je svojim uporabnikom omogočil skoraj popolno svobodo, ne glede na to, ali informacije pošiljajo ali prejemajo, s tem pa vzpostavljaj povsem nove standarde javne in zasebne komunikacije.

¹ SezamPro je najstarejši spletni sistem iz bivše Jugoslavije, ustanovljen leta 1989. Ponuja neomejen dostop do interneta, konferenčni sistem, klepetalnico z največ 100 uporabniki naenkrat in javne domene z različnimi vsebinami. Njeni člani imajo samo eno identiteto, ki je vidna tudi drugim članom (Antonijević 2002).

NATO napadi niso bistveno spremenili odnosa do interneta v srbskem prostoru, v katerem je internet že imel mesto. Kljub temu pa je vojna pospešila sprejemanje in širjenje interneta, učvrstila je zavest o njegovem pomenu in doprinesla h generiranju novih, še bolj pozitivnih stališč o njemu, tako s strani uporabnika, kot tudi širše »laične« javnosti. Vojna je tudi vzpodbudila nove načine uporabe interneta.

Na naslednjih straneh bodo ponujeni osnovni elementi za razumevanje posebnosti komunikacije posredovane preko interneta v času vojne. Poudarek bo na individualni ravni rabe, zlasti v domeni storitve svetovnega spleta (ne glede na to, ali gre za zbiranje informacij s preiskovanjem spleta ali o prezentaciji in plasiranju željenih informacij s spletnim posredovanjem).

4.2.3 Internet in potrebe, ki v času vojne rastejo

Danes lahko trdimo, da je internet prav gotovo nadomestil mesto, ki je nekoč pripadalo televiziji. Ta se je v svojem času doživljala kot izredna tehnologija, saj je premagovala tako prostorske kot časovne omejitve. Vedno hitrejši prenos pričakovanj s televizije na internet predstavlja pomemben, ampak ne tudi najboljši vzrok za naglo porast pomena interneta v naši družbi. Če bi se Srbi spomnili vseh občutkov jeze, prikrajšanosti in besa, ko so imeli dostop do interneta v času vojne onemogočen, bi lahko predvideli, da skupni imenovalec teh čustev izhaja iz dejstva, da dostop do spleta omogoča zadovoljevanje specifičnih realnih človekovih potreb. Torej, gre za normalne človeške potrebe, ki jih je krizna situacija povečala, jih je sicer možno zadovoljiti na drugačen način, ampak je zadovoljevanje teh potreb v dani situaciji komunikacije preko interneta omogočilo pomembne, tudi odločilne napredke. Med temi potrebami v obdobju vojne izstopajo tri.

1. Potreba po zanesljivih informacijah: V kriznih situacijah se potreba nanaša predvsem na pridobivanje pravočasnih in zanesljivih novic in drugih informacij o naravi, vzrokih in posledicah napada, zlasti pa o njihovem neposrednem toku. Novice, komentarji, analize in druge informacije so v času krize nujne, ker lajšajo odločitve o usodnih stvareh, obvladovanju dvomov in tesnobe.
2. Enako pomembnost v omenjenih pogojih ima potreba po delitvi informacij. Izpostaviti je treba, da v današnjih kriznih situacijah, kot je vojna, je dostavljanje ustreznih podatkom ključnim osebam v odločilnem trenutku izrednega pomena.
3. Nič manj pa ni pomembna potreba po medosebnih odnosih, zaradi izražanja čustev, izkušenj in časa z nam pomembnimi ljudmi. Povsem smiselno je trditi, da ima internet

več prednosti v primerjavi z ostalimi komunikacijskimi tehnologijami, zlasti ko gre za zadovoljevanje potrebe po medosebnih odnosih, po izmenjavi vtisov, kot tudi za izmenjavo občutkov in sočustvovanja, ki so povečani v kriznih situacijah. Najbolj razširjen vidik uporabe interneta za komunikacijo z drugimi ljudmi v času agresije je bilo pošiljanje in prejemanje »vojne elektronske pošte«. Torej, gre za različne potrebe, ki jih združuje dejstvo, da se lahko zadovoljijo na isti način – s komunikacijo oziroma izmenjavo informacij (Naumović 1999).

4. Avtorji so mnenja, da v trenutkih krize postanejo informacije ključnega pomena; želja po pridobivanju informacij med samo krizno situacijo, in prepričanje, da so množični mediji koristen vir informacij, se zdita samoumevni. Velja pa še omeniti, da po mnenju avtorjev »posameznikova 'informacijska sošeska' ni nujno sestavljena le iz medijskih virov, ampak tudi – in morda še pomembneje – iz ljudi, vključno z družino, prijatelji, sosedi, sodelavci in spreminjajoči se mreži znancev. Poleg tega pa »koncept 'informacijske sošeske' kot okolja znotraj katerega praktično iskanje informacij in orientacija iskanja informacija – pa tudi kot direktno in indirektno brskanje – lahko potekajo in so posebno primerna za virtualne skupnosti (Naumović 1999).

Trenutno ta vsebina ni dovolj preiskana, kljub temu, da verjetno ponuja v izobilju vrednih podatkov o osebnih doživljajih vsakdana v vojni situaciji. Možnost uvida v doživljanje pa lahko preverimo preko podatkov, ki jih je SezamPro beležil. Spletno skupnost znotraj online sistema, ki je bil baziran v Beogradu, je raziskovala Smiljana Antonijević (2002).

Vloga SezamPro klepeta kot vira informacij je bilo mogoče opaziti takoj na samem začetku vojne, ponoči med 23. in 24. marcem 1999. Tista noč je bila napeta in dramatična za prebivalce takratne Jugoslavije, saj je takrat nekdanji NATO generalni sekretar Javier Solana dal ukaz za zračni napad. V pričakovanju, da bodo slišali alarme in upali, da se bo v zadnji minuti nekaj spremenilo, so Jugoslovani vročično poslušali novice, zbirali vsak košček informacij, in skušali predvideti, kaj se lahko zgodi. Neodvisni beograjski Radio B92 je bil takrat glavni vir informacij, vendar je v poznih urah prenos oddaje na radijski postaji bil nenadoma prekinjen. Nihče ni vedel, kaj se dogaja in v že tako napeti atmosferi je bil ta dogodek še bolj zaskrbljujoč. Beograjčani, ki so to noč poslušali B92, so se začeli med seboj klicati po telefonu in skušali izvedeti, kaj se je zgodilo. Člani SezamProja so začeli s prijavljanjem v klepet, v upanju da bi dobili informacije v zvezi z dogodkom. V nekaj sekundah so ljudje v klepetalnici začeli postavljati vprašanje: »Hej, ljudje, kaj se dogaja z B92?« bilo je vedno več obiskovalcev in tema klepeta je bila enotna – vsi so govorili o B92.

Po eni uri so udeleženci klepeta počasi začeli izginjati, in sicer z obljubo, da bodo posredovali kakršnokoli informacijo, ki bi jo o zadevi dobili. Kmalu po tem, ko so prispeli prvi delčki informacij o zaprtju radia B92, je SezamPro kot alternativna informacijska mreža začel delovati.

Naslednji izvleček SezamPro klepeta ponazarja klepetanje v trenutku NATO napadov (seja se je začela 29. aprila 1999 ob 00:48):

- > *oops*
- > *it roars*
- > *wooow!!!*
- > *outch*
- > *where was the hit*
- > *uhhhhhhhhhhhhhhh*
- > *wow!*
- > *fuck*
- > *it roars above the very centre*
- > *what the fuck is this ?!*
- > *ADS in the very centre*
- > *oh, fuck, there are explosions all over the city, crazy!!!*
- > *centre - 9/10*
- > *9/10*
- > *Tas 8/10*
- > *the centre 10/10*
- > *maybe the Pancevo bridge?*
- > *anyone seeing anything?*
- > *the windows are still shaking*
- > *the centre, near Vuk, it exploded like mad*
- > *Wow ... it means, towards the centre*
- > *10/10*
- > *honey, are you, O.K. ?*
- > *oh, fuck, why the fuck are they shooting planes above the city?*
- > *my chair flew away*
- > *we are having "fireworks" above the temple*
- > *is it stronger in the centre than yesterday?*
- > *it is*
- > *stronger, you bet*
- > *aren't they attacking the Military HQ?*
- > *Nemanja's Street?*
- > *has anyone got the information where it exploded?*
- > *oh, fuck; people, chaos is outside!!*
- > *it sounded as if someone had pulled the trigger just below my window*
- > *studio b says everyone should go to shelters*
- > *that's right*
- > *yes, it really is*
- > *what a horror, what a speedy chaos!*
- > *we're really beating them*
- > *the sky is clear tonight :(*
- > *no one seeing anything?*

- > *three flames of smoke somewhere near the partizan stadium*
- > *ouch, the gravediggers are in mourning*
- > *nooo, just don't touch my stadium! ;)*

(Antonijević 2002)

Ta segment prikazuje model, ki je bil značilen za praktično vsako sejo klepeta na SezamProju med NATO napadi. Po eksploziji so bili najprej čustveni izbruhi, potem je sledilo poročanje o situaciji, kjer se nahajajo udeleženci, in na koncu bi udeleženci klepeta skupaj skušali ugotoviti, kaj je bilo napadeno. Po prvi eksploziji in šoku so začeli zbijati šale, kar se je kasneje pokazalo, da je bil humor en izmed osnovnih elementov, ki so blažili napetost v tistih težkih trenutkih.

Klepet med vojno pa ni bil zgolj za zbiranje informacij, ampak je bila klepetalnica tudi mesto, kjer so ljudje lahko svobodno izražali svoja politična mnenja (Antonijević 2002).

SezamPro klepet je bil ena izmed tistih civilnih vrst odpora. Politična vprašanja so obravnavali predvsem v mirnih intervalih. Ljudje so se pogovarjali o potezah in izjavah različnih politikov, in skušali napovedati nadaljnji razplet dogodkov. Naslednji primer se nanaša na odnos udeležencev klepeta, ki so ga imeli do mednarodne politike bivše Jugoslavije, in ponazarja del sarkastičnih izjav:

- > *Lilic [21] is in Libya, asking Gadafy to take an active part in problem solving)*
- > *Brother Muammar, help!*
- > *Will they bring Gadafy's camels*
- > *We'll get the camels to attack the Apaches*
- > *new weapon: armoured camel*
- > *K - 117 A*
- > *nuclear camel*
- > *invisible camel*
- > *the camel spits and shoots down a f 117*
- > *Stealth Camel*
- > ;)))
- > ;)))

Te pripombe potrjujejo tezo, da humor predstavlja eno izmed najbolj subverzivnih načinov upiranja nasilju (Antonijević 2002).

Dejstvo, da so uporabniki SezamPro sistema izražali kritična stališča v klepetu, kaže na vzpostavljene močne medsebojne odnose – in s tem tudi višjo raven zaupanja med udeleženci. Ti medsebojni odnosi bi lahko bili posledica medsebojno izraženih dramatičnih izkušenj, kot je bombardiranje. Dejstvo je tudi, da so uporabniki dojemali klepetalnico kot prostor, ki ni bil nadzorovan s strani državi (v primerjavi s telefonskim sistemom) ali kot prostor, kjer pripombe ne bodo imele posledic v realnem svetu.

Študija Smiljane Antonijević je poleg klepeta zaradi iskanja informacij in izražanja političnih stališč, pokazala še, da so ljudje klepet uporabljali kot prostor socialne interakcije.

Med vojno, zlasti v nočnem času, ko so NATO sile napadale, je socialna interakcija potekala zgolj med člani družine in sosedi. Zaradi nevarnosti, ki je pretila po mestu, so ljudje redko odhajali od doma. V takih razmerah je SezamProjev kiberprostor omogočal, kar je bilo fizično nemogoče – zbiranje ljudi, ki so se soočali z istim problemom, in z isto potrebo – po izražanju svojih čustev. En izmed respondentov je pokazal na najpomembnejšo karakteristiko klepeta med vojno: »občutka, da smo vsi v isti težavi in olajšanju zaradi možnosti, da smo lahko v stiku.« nekateri so živeli v strateško pomembnih delih mesta in zaradi nevarnosti zapuščanja doma, se je družabno življenje preusmerilo na SezamPro klepetalnico. Po drugi strani je bilo komentiranje nekaj sekund po napadu način, da so delili strahove z nekom. Pravzaprav je izmenjava informacij, v katerikoli situaciji, v osnovi socialna interakcija, in ne zgolj primerek ciljno usmerjenega iskanja informacij ali interakcija z informacijskim sistemom. Vloga socializiranja v klepetalnici je bila vidna skozi spremembo motiv participacije v tem kiberprostoru. Pred vojno je bil največji razlog za obisk klepetalnice zabava, med in po vojni pa je socializiranje postalo glavni motiv. To nakazuje na dejstvo, da so se med bombardiranjem razvili socialni odnosi, ki so se nadaljevali v povojnem obdobju (Antonijević 2002).

Ta del prikazuje sliko podobno SezamPro skupnosti. Zbiranje informacij, socializiranje in pogovori o aktualnih temah so osnovni elementi tako »resničnih« kot SezamPro skupnosti. V kriznih situacijah ljudje v virtualnih skupnostih počnejo skoraj vse, kar ljudje v resničnem življenju. To je povezano z običajnimi človeškimi potrebami, ki so precej okrepljene zaradi vojne, ki se lahko zadovoljijo na drug način, ampak je bila njihova realizacija dosežena skozi komunikacijo preko interneta, ki je omogočil pomembne in ključne napredke (Antonijević 2002).

4.2.4 Analiza socialnega kapitala tekom terorističnega napada na Pariz novembra 2015

Najbolj nedavna krizna situacija, ki jo bomo analizirali, je teroristični napad na Pariz, izvršen 13. in 14. novembra 2015. Govorimo o več usklajenih terorističnih napadih, izvršenih na več lokacijah v Parizu s strani pripadnikov ti. Islamske države, ki je zahtevala več kot 100 življenj in ranila okrog 300 ljudi. Ta napad je imel ogromno odziv na socialnih omrežjih, morda celo največji v zgodovini. Izrazi sočutja, žalosti in celo jeze zaradi izvršenega napada so prihajali z vseh koncev sveta. Vse to je imelo ogromne implikacije za socialni kapital, toliko, da lahko trdimo, da je za kratek čas socialni kapital celega sveta bil usmerjen v Pariz. Glede na to, da je to najbolj nedavna krizna situacija, ki jo navajamo v tem delu, nas bo še posebno zanimala primerjava vloge socialnih omrežij na krepitev oziroma šibitev socialnega kapitala v tem primeru z vlogo interneta in tedanjih »proto-družbenih omrežij« tekom bombardiranja Srbije 1999, kot najstarejšo analizirano krizno situacijo.

V nasprotju z dogodki iz Srbije leta 1999, ki so v glavnem predstavljala komunikacijo preko interneta skozi elektronsko pošto in klepetalnice, so družbo v letu 2015 zaznamovala socialna omrežja, kot so Facebook, Twitter, Instagram in različni blogi.

Dejstvo je, da je današnja družba postala eno s socialnimi omrežji in ta so bila mesto, kjer so milijoni ljudi prvič izvedeli, o čem se gre. Očividci, vpisani na socialnih omrežjih so praktično opozarjali druge na dogodke, ki so se odvijali. Instinktivna človekova reakcija je povedati drugim o nasilju. Vsaka beseda, slika ali video, ki so bili objavljeni na Twitterju, Facebooku in Instagramu, povedo svojo zgodbo. Mnogi so objavljali brez zavedanja, da bodo njihove besede zapisane v zgodovino. Potrebno je izpostaviti, da vrstni red dogodkov ni bil nič drugačen od tistih iz medijev, ampak dejstvo, da smo z lastnimi očmi na spletu lahko gledali razplet dogodkov, ima poseben čustven učinek na navadne ljudi (BBC Trending 2015).

In navadni ljudje so preko socialnih omrežij naredili, kar vedno naredijo – reagirali. Nekateri v podporo, drugi v strahu. Eni v upanju in drugi s ponosom.

Po drugi strani smo na začetku izpostavili dejstvo, da je bil ves socialni kapital sveta usmerjen v Pariz v tej krizni situaciji. Znake podpore in solidarnosti so pokazali tudi popularne osebnosti in svetovni politiki.

Ko so se napadi v Parizu odvijali, so socialni mediji odigrali ključno vlogo kot orodje za pomoč ljudem tako v tej krizni situaciji kot po svetu, s komunikacijo, pomočjo in z

izražanjem podpore Franciji. Milijone ljudi je svoja sporočila podpore in solidarnosti pokazalo na Facebooku, Twitterju in Instagramu. Facebook je aktiviral svoje orodje preverjanja varnosti, ki omogoča uporabnikom, da označijo, da so na varnem. To orodje je bilo ustvarjeno za pomoč ljudem, ki se znajdejo v kriznih situacijah in je bilo prej uporabljeno samo v naravnih katastrofah, kot je bil uničujoč potres v Nepal. Tokrat je bil prvič uporabljen po katastrofi, ki jo je povzročil človek. Popularno družbeno omrežje je po napadih dodalo še eno aplikacijo, ki je uporabnikom omogočila prekrivanje slike profila z barvami francoske zastave z namenom izražanja podpore. Tako Zuckerberg kot več sto tisoč uporabnikov je na ta način izrazilo sočustvovanje s francosko prestolnico.

Platforma socialnih medijev je obenem prevzela glavno vlogo pri koordinaciji pomoči in širjenju informacij. Twitterjeva oznaka teme #PorteOuverte je bila uporabljena takoj po napadih kot način, da Parižani ponudijo zatočišče tistim, ki potrebujejo prostor. Preko oceana sta se razvili oznaki #StrandedInUS in #StrandedInCanada z namenom nudenja pomoči tistim, ki so imeli odpovedi letov zaradi napadov. Opisi ljubljениh in zahteve po informacijah so spremljale oznako #RechercheParis, ki je bila v prvih 24 urah uporabljena več kot milijonkrat.

#PrayForParis je prav tako postala popularna tema, ki so jo na Twitterju uporabili več kot petmilijonkrat, na Instagramu pa štirimilijonkrat. To oznako je spremljala preprosta, a močna slika francoskega umetnika kot znak podpore Francozom. Risba je narejena v kombinaciji s podobo Eifflovega stolpa in znaka za mir. Sporočilo »mir za Pariz« se je hitro razširilo na vseh socialnih omrežjih (Nordwall 2015).

Morda bi lahko zanemarili prekrivanje profilnih slik na Facebooku z barvami francoske zastave in morda bi lahko spregledali slike Eifflovega stolpa na Instagramu kot znak iskanja pozornosti mladih ljudi. Ampak motiv za to ni bil ciničen – predstavljal je preprosto dejanje komunikacije, kot je včasih pomenilo pisanje pisma.

Potrebno pa je vključiti tudi negativne vidike, ki jih odzivi na družbenih omrežjih prinašajo v kriznih situacijah. Ene izmed najhitrejših reakcij so prišle od protimigracijskih konzervativcev, ki so težko skrivali svojo radost ob tem, kar so videli kot pravdanje svojih svetovnih nazorov. Med aktualnimi objavami na Facebooku smo bili preplavljeni z rasističnimi izjavami, ter oportunističnim pobudam, kot je večja svoboda posedovanja orožja v Franciji. Kljub temu, da te pripombe ne vsebujejo spodobnega značaja, je veliko teh poskusov padlo v vodo. Ljudje so izpostavljali relativno nizko stopnjo tveganja ujetosti v

teroristični napad. Družbena omrežja so gotovo omogočila tudi širitev dezinformacij o napadih. Luči na Eifflovm stolpu niso bile namerno prižgane, Parižani se niso podali na ulice v tako velikem številu, kot se ob napadu na Charlie Hebdo v januarju, požar v begunskem zavetišču Calais je bil potrjen, ampak vzrok ni bil jasen, in še bi lahko naštevali. Gre za problem namerne delitve nezanesljivih podatkov, zavoljo popularnosti na socialnih omrežjih, ki pa povzroča veliko dodatnega strahu in tesnobe, ne samo Parižanom, ampak ljudem onkraj francoskih meja.

Bistvo današnje realnosti je preprosto razumevanje, da so socialna omrežja postala podaljšana roka nekega diskretnega področja, v katerem se ljudje obnašajo različno. Če smo se kaj naučili iz kratke zgodovine socialnih omrežij, je to da so ta močna orodja tudi dvorezni meč. Zlahka lahko pokažemo podporo in uskladimo prizadevanja za reševanje krizne situacije, po drugi strani pa ga lahko uporabimo tudi kot orodje za širitev dezinformacij in sovražnega govora.

4.2.5 Primerjalna analiza srbskega in francoskega primera

V tem delu bomo analizirali socialni kapital v dveh precej različnih kriznih situacijah, ki so specifične ne samo po svoji naravi (ena je teroristični napad, druga pa se je smatrala kod »humanitarna intervencija«), ampak tudi zaradi časovne distance, ki med njima obstaja. Ta časovna distanca vključuje tudi razlike v stopnji razvoja interneta in kako so se ljudje povezovali v času krizne situacije. Sekcijo primerjalne analize med Srbijo in Francijo se bo kot v prejšnji primerjalni analizi oprla na Millovo metodo razlik, pri čemer bomo raziskali okoliščine in dejavnike, ki so pripeljale do krizne situacije in preko tega ugotovili, ali je prišlo do krepitve ali šibitve socialnega kapitala. Raziskali bomo zgodovinske okoliščine in zaradi česa je do bombardiranja prišlo, kaj so z napadom želeli doseči, kako je sploh do tega prišlo. Millova primerjalna metoda bo v tej analizi pripomogla pri iskanju dejavnikov, ki so pripeljali do šibitve ali krepitve premoščujočega in/ali povezujočega socialnega kapitala. Izbor srbskega in francoskega primera bo služil za ugotovitev, kaj se dogaja s socialnim kapitalom, ampak s poudarkom na razvoju interneta oziroma spletnih družbenih omrežij. S tem mislimo, kako je internet pripomogel k večji prepoznavnosti problema, povezovanja ljudi in krepitve šibkih vezi. S primerjavo med dvema država in njunima situacijama želimo pokazati različne rezultate in ugotoviti, zakaj je do razlik prišlo. V enem primeru je vloga spletnih omrežij integrativna, drugič dezintegrativna. Rezultat je odvisen od odziva političnih akterjev, civilne družbe, od tega, kako se poistovetiti s situacijo, in od cilja – ali želijo problem rešit – internet

jim je omogočal hitrejša ozaveščanja o problemu. Spet je bilo potrebno najti razlike v družbenih pogojih, ki prepeljejo do različnih rezultatov.

Potem je seveda internet in njegova uporaba tisto bistveno po čemer se Srbija 1999 in Francija 2015 razlikujeta. Razvitost in široka uporaba interneta je pred letom dni pomenila povsem drugačen spekter sposobnosti družbe, kot je to bilo možno leta 1999. Dejstvo je, da je v dobi interneta malo težje plasirati karkoli, ko gre za politiko, ker je sedaj lažje izvedeti drugo plat medalje ali vsaj neko bolj realno stanje stvari zaradi obstoja vseh alternativnih načinov za širjenje informacij, od neodvisnih medijev do družbenih omrežij in raznih blogov. Mediji in internet so izjemna razlika, ker nam je sedaj vse dostopno in vsak lahko na podlagi raziskanega oblikuje svojo sodbo po informacijah, ki jih dobi. Francozi so zaradi demokratičnosti interneta imeli ves socialni kapital sveta v času krizne situacije, medtem ko je bila Srbija v času bombardiranja popolnoma izključena iz kakršnekoli razprave. Ni imela glasu v mednarodni skupnosti, ampak je imela glas zase.

Legatum prosperity indeks beleži stanje socialnega kapitala šele od leta 2007, tako da se pri srbskem primeru ne moremo opreti na številke. Lahko pa se na literaturo, v kateri so avtorji razmišljali o stanju socialnega kapitala v Srbiji leta 1999. Ko je socialni kapital v neki državi uničen, se potencialna vrednost zasebnega kapitala drugod okrepi – zlasti v trenutnih kriznih situacijah, ki se soočajo s kapitalom Zahoda. Ubijanje naroda se odraža tudi v spreminjanju stanja socialnega kapitala v državi. Glede na to, da v času bombardiranja ljudje niso mogli fizično biti v stiku, je vprašanje socialnega kapitala še toliko bolj kompleksno. V ta namen so želeli poiskati tisti kanal, skozi katerega se je socialni kapital še vedno lahko ustvarjal, krepil ali pa v končni fazi tudi šibil. Raziskava Smiljane Antonijević je pokazala, da so se ljudje v času bombardiranja povezovali preko interneta in ustvarjali premostitveni socialni kapital, ki je po napadih prešel v povezujoči socialni kapital.

4.2.6 Zaključek 2. primerjalne analize

Skozi analizo primerjave kriznih situacij smo prišli do naslednjih ugotovitev. V Srbiji je šlo za zunanje sile, ki so napadle, v FR pa za notranje sile, za francoske državljane, kar že samo po sebi kliče k različnemu odzivu in omogoča večjo solidarnost v srbskem primeru in predstavlja grožnjo solidarnosti v francoskem primeru. Po drugi strani je mednarodna skupnost na dogodke leta 1999 gledala kot humanitarno intervencijo, kjer življenja izgubljajo civilisti in se rušijo porodnišnice, knjižnice, mostovi, medtem ko je napad na Pariz bil strogo obsojen in izgleda kot povod za vojno.

Razlike je še v tem - danes je slika socialnega mreženja povsem drugačna. Na internet se ne povezujemo več s pomočjo stacionarnega telefona, hitrost je nepredstavlljivo večja, povezujejo se različni ljudje z različnih lokacij, komunikacija poteka neprekinjeno in ni omejena na določeno število ljudi. Skoraj dve desetletji ločujeta tragične dogodke, ki so s pomočjo interneta in socialnega mreženja pripomogle k lažšanju posledic kriznih situacij. V Jugoslaviji so se leta 1999 ljudje povezovali preko zelo počasne povezave, ni bilo slikovnega ali video materiala, ljudje so zgolj z osnovno komunikacijo poročali, kar so vedeli o napadu. Internet je v tistem obdobju veljal kot sporočilo, ki so ga lahko pošiljali v svet in opozarjali na krizo, v kateri so se znašli. Danes je slika povsem drugačna. Ko so teroristi izvedli napad na Pariz, so ljudje s slikovnim in video materialom objavljali in opozarjali ljudi na socialnih omrežjih, kot sta Facebook in Twitter in tudi odziv ljudi je bil viden. Milijoni sporočil podpore in solidarnosti so prihajali s strani ameriških in evropskih politikov, obenem pa je znak solidarnosti pokazala tudi masa navadnih ljudi. Dostopanje do in širjenje teh informacij je s pomočjo socialnih omrežij nepredstavlljivo lahko, zlasti zaradi števila uporabnikov, ki so priključeni na internet.

Časovna distanca med dogodkoma v Srbiji in Parizu kažeta tudi na skupne točke. Ljudje so se povezovali ne glede na situacijo. Potreba po socialni interakciji je bila vedno prisotna v kriznih situacijah, le način kako so jo izvajali, je bila zaradi internetne infrastrukture drugačen. Srbi so se v času NATO agresije najbolj pogosto povezovali preko interneta tako da so pošiljali »vojno elektronsko pošto«. Ta vrsta pošiljanja sporočil se je nanašala tako na klasično izmenjavo e-pošte, kot tudi na diskusijo s pomočjo IRC-a, SezamProja ali kakšnega drugega omrežja. Ta način komunikacije se je razvil spontano med prijatelji in znanci, ki so bili povezani na internetu in je postal en izmed najbolj pomembnih faktorjev pri psihičnem obvladovanju učinkov agresije. Kot smo že omenili v poglavju obravnave NATO agresije, je bilo očitno, da je Smiljana Antonijević prišla do dialogov, ki so izražali strah, bes, odpor in nemoč, sočustvovanje z drugimi, sume, občutke krivice in slabe vesti zaradi situacije.

5 SKLEP

Kaotični dogodki v današnjem času pretresajo našo globalno vas in so praktično postali naša vsakdanja resničnost. V prvem delu diplomske naloge se posvečamo katastrofam, kot so teroristični napadi v Evropi, ki je do nedavnega bila videna kot varen del sveta. Vsi ti pretresi družbe nedvomno vplivajo na socialni kapital in njegovo vlogo v družbi. Socialni kapital goji medsebojne obveznosti in civilno udejstvovanje, na področju kriznih situacij pa deluje kot

nepremagljiva vez, ki povečuje zaupanje v času kriznih situacij, povečuje solidarnost in podporo.

Socialni kapital so vezi, odnosi; nanaša se na omrežja, zaupanje in norme, ki omogočajo učinkovitejše delovanje ljudi za skupne koristi. V trenutkih, ko družba doživi krizno situacijo, se lahko socialni kapital okrepi ali pa ošibi. Njegova sposobnost je odvisna od družbenih pogojev in odziva družbe in vodilnih v državi.

Skozi diplomsko nalogo sta naš cilj in namen ugotoviti vlogo socialnega kapitala v kriznih situacijah. V ta namen smo naredili dve primerjalni analizi s pomočjo Millove indirektna metode razlik, ki narekuje rabo enot z negativnim (odsotnim) družbenim rezultatom za potrditev enot s pozitivnim rezultatom. Indirektna metoda razlik sugerira, da obstaja več družbenih okoliščin, ki povzročajo šibitev v enem in krepitev socialnega kapitala v drugem primeru. Omenjena metoda je temelj k enotam usmerjene raziskovalne strategije in je uporabna induktivna tehnika. Primerna je predvsem za ugotavljanje konstantnih odnosov oziroma vzorcev trajnejših zvez, ne omogoča pa obravnavanja mnogovrstne vzročnosti (multiple causation) in razlag variacij (Ragin 1987). Mi smo se osredotočili na dejavnike in okoliščine, ki so pripeljale do teh kriznih situacij in v ta namen izbrali štiri empirične primere – primerjali smo francoski in norveški ter srbski in francoski primer. S pomočjo analize razlik smo iskali tisti dejavnik, v katerem se primerjani državi razlikujeta in predpostavljali, da bo to razlog za različen rezultat v stopnji socialnega kapitala v krizni situaciji. Skozi primerjalno analizo smo zaključili, da se norveški in francoski primer razlikujeta v več dejavnikih, med katerimi so stopnja socialnega kapitala, odziv vodij in družbe, različna zakonodaja, odnos so drugačnosti in storilčeva nacionalnost in motiv. V tem primeru se je pokazala pomanjkljivost Millove metode, ki uporablja negativni primer kot krepitev sklepov pozitivnega primera. Namreč, razlike v francoski in norveški družbi ter njihovem odzivu so prevelike, da bi lahko razliko v socialnem kapitalu pripisali samo enemu dejavniku. Norveška je na Legatum Prosperity indeksu, ki vključuje tudi stopnjo socialnega kapitala, prva na lestvici, kljub temu, da so doživeli teroristični napad. Znali so uporabiti pravi pristop, imeli so primerne pogoje, da so se tako tudi odzvali. Kar pa bi bilo mogoče predvideti, je da bi lahko prišlo do še enega napada v Franciji, ker se situacija ni spremenila: skepticizem, slaba zakonodaja, antiislamistični sentiment so le eni izmed faktorjev, ki Francijo postavljajo kot možno tarčo v prihodnje. Razumevanje in učinkovito odzivanje na brutalne zločine v Parizu poziva k razmisleku o zunanjepolitičnih idejah in globalnih gospodarskih razlikah, ki spodbujajo džihadistično gibanje, obenem pa je potrebna preučitev domače politike, ki francoske

državljanke iz specifičnih rasnih in etničnih okolij drži na robu ekonomskega in političnega življenja. Z islamom v središču razprave mora biti jasno, ali bodo ti strašni zločini postali prelomnica v smeri še večje ksenofobije in islamofobične kulture ali v smeri bolj tolerantne in pravične ne samo Francije, ampak tudi Evrope (Yahya 2015).

Po drugi strani je primerjava francoskega in srbskega primera v preučevanje socialnega kapitala v krizni situaciji vključila internet in spletna omrežja, in sicer z namenom ugotavljala, kako je internet vplival na vzpostavljanje vezi. Pri srbskem primeru se je na spletnih klepetalnicah pokazala visoka stopnja premostitvenega socialnega kapitala, ki je trajal skozi celoten čas bombardiranja, te vezi pa so koncu vojne prerasle v povezujoči socialni kapital. Po drugi strani je Francija doživela kratkotrajno rast premostitvenega socialnega kapitala, ki je sicer značilen za povezave na internetu. Svetla točka, ki je hitro ugasnila, kaže na problematiko socialnega kapitala v kriznih situacijah v Franciji. Francoska mentaliteta, zakonodaja, odprtost in »humanitarne« intervencije postavljajo državo v vedno večji položaj tarče novih terorističnih napadov. Srbski humor, sloga in internetna povezava so pokazatelji sposobnosti družbe, da lahko premosti krizne situacij.

Družba, ki ima visoko stopnjo socialnega kapitala, temelji na recipročnosti in je lahko bolj uspešna od družbe, ki je polna nezaupanja in s prisotnimi sumničavimi in sovražnimi občutki. Primerjava med norveško in francosko krizno situacijo kaže razlike ravno v tem. Norveška je s svojo mirno povojno zgodovino, odprtostjo in demokratičnostjo ter zaupljivo družbo uspela prebroditi krizo brez spodbujanja sovraštva do migrantov, muslimanov in ostalih manjšin. Francoska politika je ubrala drugo pot. Vsako okolje se lahko obrne v smer nevarnih predsodkov, pristranskih političnih potez, klasičnih stereotipov, zlasti v francoski družbi, v kateri je prisotna islamofobija. Po eni strani je Francija vojaško navzoča na mnogih območjih, tudi sama bombardira in ubija nedolžne, po drugi pa je pripravljena obsoditi muslimane za teroristične napade in napovedati vojno terorizmu. Nasilna politična raba nacionalizma je pripeljala do tega, da se francoska družba loči na muslimane in nemuslimane, pri čemer so posledice izključevanja velike. Zaupanja, ki bi moralo po Robertu D. Putnamu biti mazilo socialnega življenja, v francoski družbi primanjkuje. Zdi se, da v Franciji obstaja teritorialni, družbeni in etnični apartheid.

Socialni kapital pa sega tudi onkraj fizičnih vezi in druženja, ki ga uresničujemo z drugimi ljudmi. Socialna omrežja, ki so danes sestavni del družbe, igrajo pomembno vlogo v socialnem kapitalu, zlasti v kriznih situacijah. V drugem delu diplomske naloge smo se ukvarjali z vlogo interneta in socialnih omrežij, in sicer smo jih preučevali z relativno veliko

časovno distanco.. Ko je prišel internet, je to pomenilo ogromen korak za javno komuniciranje, saj je zagnalo povsem novo obdobje demokratizacije informacij. To je bilo možno zaradi neodvisnosti od države ali velikih medijskih hiš, ampak je bilo v rokah navadnih državljanov. Internet je pomenil preobrat v ustvarjanju, širjenju in konzumiranju informacij v družbi, povečana uporaba spletne komunikacije javnosti pa je pomenila tudi zmanjšano moč in vpliv množičnih medijev. To je bilo marca leta 1999 več kot potrebno v nekdanji republiki Jugoslaviji, nad katero so NATO sile izvajale agresijo. Internet in povezanost posameznikov na omrežju je bila precej omejena in redka stvar. Kljub temu je v krizni situaciji računalniško posredovana komunikacija postala pomemben komunikacijski kanal, ki je omogočal socialno interakcijo, zbiranje in deljenje informacij ter svobodno izražanje političnih stališč. Ta virtualni prostor je zaradi okoliščin, ki so onemogočale fizični kontakt, predstavljal alternativo. Pod točno temi okoliščinami so se na spletu oblikovale močne socialne vezi in občutek združenosti. To virtualno zavetje so udeleženci uporabljali predvsem zaradi ohranjanja čustvenega ravnotežja in na ta način izpolnjevali osnovne potrebe, ki bi jih sicer v resničnem svetu. V tem poglavju je potrebno izpostaviti pomembno vlogo interneta kot vira informacij v krizni situaciji. Ta vloga se je razvila iz interaktivne narave medija, kjer je bilo mogoče medsebojno obveščanje članov o dogodkih v realnem času.

Poročanje o kriznih situacijah neposredno ob njihovem izvajanju pa dovoljuje današnja tehnološka infrastruktura. Ko so teroristi v novembru leta 2015 napadli francosko prestolnico, so bile naše Facebook in Twitter strani preplavljene s slikami dogodka kot tudi sporočili podpore in solidarnosti. Zdelo se je, da se je socialni kapital celega sveta usmeril v Pariz. Revolucija socialnih omrežij je omogočila povezanost ljudi in primer napada na Pariz je bil prava slika sposobnosti, ki jih socialna omrežja premorejo. Hitrost povezovanja, dostopnost do informacij, izražanje podpore, nudenje pomoči so bili ene izmed glavnih vlog socialnih omrežij. Razlika med vlogo interneta leta 1999 in leta 2015 se zdi nepredstavljava, vendar obstajajo tudi skupne točke dveh kriznih situacij. V obeh se je pojavil problem dezinformacij, ki so v družbo vnašali nemir in strah, obenem pa je pri obeh socialni kapital rasel. V primeru napada na Pariz smo lahko na internetu spremljali Twitterjeve oznake teme, ki omogočale iskanje bližnjih, odpiranje vrat svojega doma ljudem, ki so se v tej krizi znašli in deljenje splošnih informacij o dogodkih.

Ko govorimo o kriznih situacijah je pomembno izpostaviti internet in socialna omrežja, ki so se razvila kot platforma za sodelovanje med posamezniki. Ta evolucija socialnih omrežij bo

še naprej spreminjala načine, kako se naša družba razvija in oblikovala krizno upravljanje. Moč transformacije socialnih medijev prihaja iz socialnega kapitala, ki ga ljudje na socialnih omrežjih imajo, ko se združijo z namenom širjenja idej in informacij. Socialni kapital temelji na socialnih vezeh, te pa lahko ustvarjajo javno in zasebno dobro (Putnam 2000). Vsebina, ki jo ustvarjajo navadni državljani, je uporabna v vseh fazah kriznih situacij in igra glavno vlogo pri posledicah ustvarjanja kolektivnega mnenja.

6 LITERATURA

1. Anheier, K. Helmut, Jurgen Gerhards in Frank P. Romo. 1995. Forms of capital and social structure in cultural fields: examining Bourdieu's social topography. *American Journal of Sociology* 100 (4): 859–903.
2. Antonijević, Smiljana. 2002. *Sleeples in Belgrade: A virtual Community during War*. Dostopno prek: <http://journals.uic.edu/ojs/index.php/fm/article/view/920/842> (11. maj 2016).
3. BBC Trending. 2015. *How the Paris attacks unfolded on social media*. Dostopno prek: <http://www.bbc.com/news/blogs-trending-34836214> (11. maj 2016).
4. Bornstein, Rita. 2003. *Legitimacy in the academic presidency: from entrance to exit*. Connecticut: ACE.
5. Bourdieu, Pierre. 1985. The forms of capital. V *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, ur. J. G. Richardson. New York: Greenwood.
6. Brown, Laurence. 2001. Social Capital, International Communities and the Futures of Terrorism. *Journal of Futures Studies* 6(2): 109–118. Taiwan: University Tamkang.
7. Chrisafis, Angelique. 2015. *Fears of turning point French politics after Charlie Hebdo attack*. Dostopno prek: <https://www.theguardian.com/world/2015/jan/07/charlie-hebdo-attack-turning-point-french-politics> (11. maj 2016).
8. Coleman, S. James. 1988. Social capital in the creation of human capital. *The American Journal of Sociology* (94): 95–120.
9. Cushing, Tim. 2012. *One Year After The Breivik Massacre, Norway Continues To Fight Terrorism With Democracy, Openness And Love*. Dostopno prek: <https://www.techdirt.com/articles/20120724/20363519819/one-year-after-breivik-massacre-norway-continues-to-fight-terrorism-with-democracy-openness-love.shtml> (11. maj 2016).
10. Editorial Board. 2015. *After France's terrorist attacks, its leaders face complex challenges in moving forward*. Dostopno prek: https://www.washingtonpost.com/opinions/frances-leaders-face-complex-challenges-in-keeping-the-country-safe/2015/01/09/9fced5ce-9823-11e4-927a-4fa2638cd1b0_story.html (11. maj 2016).
11. *FindTheData*. 2016. Dostopno prek: <http://country-facts.findthedata.com/compare/98-179/France-vs-Norway> (11. maj 2016).

12. Iglič, Hajdeja. 2014. The crumbling or strengthening of social capital? : the economic crisis' impact on social networks and interpersonal trust in Slovenia. *Družboslovne razprave* 7–26. Ljubljana: Slovensko sociološko društvo
13. Ignjatović, Suzana. 2012. The concept of social capital in academic discussion and in public policy. V *Social and cultural capital in western balkan societies*, ur. Predrag Cvetičanin in Ana Birešev, 11–27. Niš: Sven.
14. Medvešek, Mojca. 2005. *Primerjalna analiza vitalnosti - produkcije, reprodukcije, transformacije - etničnih skupnosti na narodno mešanih območjih ob slovenski meji : študija primerov: Lendava, Slovenska Istra, Monošter, Železna Kapla-Bela*. Dostopno prek: <http://www.inv.si/DocDir/Publikacije-PDF/arhiv/RIG47/3mojcam.pdf> (11. maj 2016).
15. Mill, J. Stuart. 1843. *A system of logic ratiocinative and inductive : being a connected view of the principles of evidence and the methods of scientific investigation*. London: Harison and Co.
16. Naumović, Slobodan. 1999. NetWars: Internet i agresija na Jugoslaviju. *Srbija i Nato* (1): 253-276. Beograd: Filozofski fakultet. Dostopno prek: https://www.academia.edu/16883663/NetWars_Internet_i_agresija_na_Jugoslaviju?auto=download(11. maj 2016).
17. Nordwall, Smita. 2015. *Social Media Out in Front After Paris Attacks*. Dostopno prek: <http://www.voanews.com/content/social-media-out-in-front-after-paris-attacks/3061236.html> (11. maj 2016).
18. Orange, Richard. 2012. *Answer hatred with love': how Norway tried to cope with the horror of Anders Breivik*. Dostopno prek: <http://www.theguardian.com/world/2012/apr/15/anders-breivik-norway-cope-horror> (11. maj 2016).
19. Putnam, D. Robert. 1995. "Bowling alone revisited". *The Responsive Community* 5 (2): 18–33.
20. --- 2000. *Bowling Alone*. New York: Simon and Schuster Paperbacks.
21. Ragin, Charles C. 1987. *The Comparative Method: Moving Beyond Qualitative and Quantitative Strategies*. Los Angeles: University of California Press.
22. Schwirtz, Michael. 2011. *Norway's Premier Vows to Kee pan Open Society*. Dostopno prek: http://www.nytimes.com/2011/07/28/world/europe/28norway.html?_r=3&hpw (11. maj 2016).
23. *Social Progress Index*. 2015. Dostopno prek: <http://www.socialprogressimperative.org/global-index/>(11. maj 2016).

24. Stille, Alexander. 2015. *Five lessons about France after Charlie Hebdo*. Dostopno prek: <http://www.newyorker.com/news/daily-comment/five-lessons-france-charlie-hebdo>(11. maj 2016).
25. *The Telegraph*. 2016. Dostopno prek: <http://www.telegraph.co.uk/opinion/> (11. maj 2016).
26. Wikipedia. 2016a. *Legatum Prosperity Index*. Dostopno prek: https://en.wikipedia.org/wiki/Legatum_Prosperty_Index (11. maj 2016).
27. --- 2016b. *Democracy Index*. Dostopno prek: https://en.wikipedia.org/wiki/Democracy_Index (11. maj 2016).
28. Yahya, Maha. 2015. *What Does the Charlie Hebdo Attack Mean for Europe?* Dostopno prek: <http://carnegieendowment.org/syriaincrisis/?fa=57725> (11. maj 2016).